

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ HÁM ORTA
ARNAWLÍ BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

**ÁJINIYAZ ATINDAǴÍ NÓKIS MÁMLEKETLIK
PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTÍ**

Baslawish tálim kafedrası

Mektepke shekemgi hám baslawish tálim fakulteti

Baslawish tálim hám sport tárbiyalıq isi baǵdarı 4b-kurs talabası

Shamuratova Gozzal Ismaylovna

TEMA: Baslawish klass oqıwshılarınıń oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıwdıń
psixologiyalıq ózgeshelikleri

Pitkeriw qániygelik jumıs

Ilimiy basshı:

p.i.d., docent T.Utebaev

Kafedra baslıǵı:

f.i.k., docent S.Shinnazarova

JAQLAWĞA RUXSAT BERILDI:

Fakultet dekanı: _____ p.i.k.,docent U. Seytjanova

Kafedra baslığı: _____ f.i.k., docent S.Shinnazarova

İlimiy basshı: _____ p.i.d.,docent T.Utebaev

Pitkeriw qániygelik jumısın orınlawshı *Shamuratova Gozzal Ismaylovna*

Mámleketlik attestaciya komissiyasınıń qararı:

**Shamuratova Gozzal Ismaylovnanıń
pitkeriw qániygelik jumısına**

«_____» ball qoyılsın

MAK baslığı: _____

MAK ađzaları: _____

MAZMUNI

KIRISIW	5
I BAP. BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍN OQÍWGA BOLGAN QÍZÍGÍWSHÍLÍGÍNÍN QÁLIPLESIWÍ	
§1.1. Baslawısh klass dáwirinde shaxstın rawajlanıwı.	8
§1.2. Baslawısh klass oqıwshıların oqıwga bolgan qızıgıwshılıgın qalıplestiriw.....	17
II BAP. BASLAWÍSH KLASSLARDA OQÍWGA BOLGAN QÍZÍGÍWSHÍLÍGÍNA TÁRBIYANÍN TÁSIRI HÁM QÍZÍQTÍRÍWSHÍ SHÍNÍGÍWLAR	
§2.1. Baslawısh klasslarda oqıwga bolgan qızıgıwshılıgına tárbiyanın tásiri.....	24
§2.2. Baslawısh klass oqıwshılardı oqıwga qızıqtırırwshı shınıgıwlar.....	30
JUWMAQ	52
PAYDALANÍLGAN ÁDEBIYATLAR	54

ANNOTACIYA

XXI ásirge kelip biziń xalqımız turmısında kóp ǵana ózgerisler júz berdi. Bulardan eń tiykarǵısı óz ǵárezsizligimizdi qolǵa kiritkenimiz boldı.

Ǵárezsizligimizdiń dáslepki jullarınan - aq jaslardıń kámil insan, hár tárepleme rawajlanǵan shaxs bolıp jetilisiwi ushın barlıq sharayatlar jaratıp beredi. Sebebi eldiń párawanlıǵı, abadanlıǵı ushın jańa hám erkin demokratiyalıq jámiyetti dúziwge pútkil intası menen qatnasa alatuǵın, sap deneli, ruwxıy dunyası bay, ziyrek, sotsial belsendi shaxslardı qalıplestiriw zárúr.

Ǵárezsizlik sharapatı menen shaxsqa tiyisli kóz-karaslar, qarım - qatnas áhmiyeti, onıń mazmunı hám formasında ózgerisler júz berip bunıń nátiyjesinde erkin pikirlew, ashıq túrdegi ilimiy ideyalardı alǵa qoyıw imkanıyatı tuwıladı.

Baslawısh tálim oqıwshılardıń pánler tiykarları boyınsha úzliksiz bilim alıwların, olarda bilim ózlestiriw zárúrliklerin, tiykarǵı oqıw ilimiy hám ulıwmaboljaw qádriyatlarına tiykarlanǵan ruwxıy-aǵartıwshılıq pazıyletlerin, miynet kónlikpelerin dóretiwshilik pikirlew hám átirap ortalıqqa sanalı múnásebette bolıwın hám kásip tańlawın qalıplestiredi. Ulıwma orta tálim tamamlanǵannan keyin tálim pánleri hám olar boyınsha alınǵan bahalar kórsetilgen halda mámleket tárepinen úlgi beriledi.

Bul pitkeriw qánigelik jumısımızda baslawısh klass oqıwshılardıń oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın hár-tárepleme anazlep shıqtıq, sońında tiyisli juwmaqlar jasalǵan hám paydalanılǵan ádebiyatlarımızdıń dizimleri kórsetilgen.

İlimiy basshı:

p.i.d.,docent T.Utebaev

Talaba:

G.Shamuratova

KIRISIW

Házirgi waqıtta mámleketimizde xalıq bilimlendiriw tarawında oqıwshılarda durıs kóz-qarastı qálıplestiriw júdá áhmiyetli bolıp tabıladı. Tárbıyalaw isleri eń áwele shańarańtan baslanadı. Shańaraq bolsa mámleketiń bir bólegi esaplanadı. Sonlıqtan shańaraqtaǵı mashqalalardı sheshewde shańaraqtıq ekonomikasında jolǵa qoyıw maqsetke muwapıq boladı. Mámleketimizde hár tárepleme rawajlanǵan, salamat insan etip tarbiyalaw máselesi áhmiyetli bolıp tabıladı. Mámleketimizdiń ǵárezsizlikke erisiwi menen tálim-tárbıya protsessine ayırıqsha itibar qaratıldı. Sabaq protsessinde xalqımızdıń milliy úrp-ádet, qadriyatlarınan paydalanıwǵa keń múmkinshilikler jaratıldı.

Respublikamızdıń ǵárezsizlikke erisiwi menen xalıq bilimlendiriw tarawında túpkilikli ózgerisler ámelge asırıldı. Húkimetimiz tárepinen qabıl etilgen Kadrlar tayarlaw milliy baǵdarlamasınıń tolıq iske asırılıwında pedagoglardıń roli ayırıqsha. Sebebi, keleshek áwladtı turmısqa tayarlaw hám tayarlaw wazıypası júkletilgen. Sonday eken hár bir xalıq bilimlendiriw xızmetkeri jetiliskeń áwladtı tárbıyalawda óz úlesin qosıwı kerek. Jaqında qabıl etilgen «2004-2009 jıllarda mektep bililendiriwin rawajlandırıwdıń mámleketlik ulıwmammilliy baǵdarlaması» tálim-tárbıya tarawınıń bazasın jaqsılaw ushın úlken úlesler qospaqta. Mekteplerimiz jańa zaman talaplarına say qurılmaqta. Bunda keleshek jas áwladlarımız tálim-tárbıya almaqta. Oqıwshılarda házirgi zamanımızǵa say ádep-ikramlılıq múnásebetlerdi qálıplestiriw zárúr.

Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde oqıwshılar barlıq pánler boyınsha tiyanaqlı bilim aladı hám sol boyınsha konlikpelerge iye boladı. Balalardı turmısqa tayarlawda ádep-ikramlılıq tárbıyasınıń áhmiyeti oǵada ullı. Oqıwshılardıǵa ádep-ikramlılıq, ruwxıylıq haqqında belgili bir túsiniqler beriw ushın xalıqlıq tárbıya usıllarınan paydalanǵan maqul keledi. Xalqımız ázelden

balalardıń ádep-ikramlılıǵına úlken itibar bergen. Bul máseleler qaraqalpaq xalıq pedagogikasında da óz ornın tapqan. Bul boyınsha xalıq awızeki doretpelerinde kóplegen shıǵarımalarıdı kóriwimizge boladı. Úzliksiz tálim protsessinde qaraqalpaq xalıq pedagogikasınıń úlgerien paydalanıw óziniń unamı nátiyjesin beredi.

Házirgi qurıp atırǵan jámiyetimiz erkin demokratiyalıq jámiyet bolıp esaplanadı. Onda hár bir adam óz ornına iye bolıwı kerek. bunıń ushın ol dáslep bilm hám tárbiya alıp beligili bir kásip iyesi bolıwı kerek. Bazar ekonomikası dáwirinde hár bir adam óziniń imkaniyatları boyınsha háreket etedi. Jaslarımızdı tek baylıq arttırıwǵa emes al olarda ádep-ikramlılıqtı, ruwxıy dúnyanı bayıtıw máseleleri aktual bolıp tabıladı.

Biz joqarıdaǵı ayılǵan pikirlerdi esapqa ala otırıp, pitkeriw qánigelik jumısın xalıq pedagogikasındaǵı ádep-ikramlılıq tárbiyasına baylanıslı usıllardı úyreniwdi, olardı bala tárbiyasında qollanıwdı izertlewdi óz aldımızǵa maqset etip qoydıq.

Biz perzentlerimizdiń tek ǵana fizikalıq ruwxıy jaqtan deni saw bolıwı menen birge, al olardıń intellektual bilimlerde iye bolǵan, toliq rawajlangan insanlar bolıp, XXI-ásir talaplarına toliq juwap beretuǵın náwqıran áwlad bolıp kamalǵa keliwi ushın zárúr barlıq imkaniyat hám shárayatlardı jaratiwdi óz aldımızǵa maqset etip qoyǵanbiz.

Usı kúnlerde húkimetimiz tárepinen usı másele boyınsha qabil etilgen Mámleketlik dástúri hám mámleketlik emes derekleri esapqa alǵan halda, bar bolǵan barlıq resurs hám imkaniyatlarımızdı sarplawdı kózde tutadı.

Solay eken, birinshi prezidentimiz I.Karimovtıń atap ótkenindey, barkamal insandı qalıplestirmesten turıp, jámiyetti házirgi dáwir talabı dárejesinde rawajlandırıw múmkin emes.

Házirgi dáwirdegi milliy tikleniw ideyası qáliplesip atırǵan jámiyette ruwxıy aǵartıwshılıq ortalıq sawallandırılıp atırǵan, milliy dástúrler, insan huqıqı hám erki tiklenip atırǵan, ekonomikalıq kúsh-quwatı payda bolıp atırǵan bir shárayatta barkamal insan degende sonday sotsial-siyasiy, ruwxıylıq-aǵartıwshılıq tárepleri kompleksin(jıynaǵın) ózinde birlestirgen, jámiyette ózligin hám óz uqıplılıǵın hár tárepleme payda ete alatuǵın, aqıllı, dúnya bilimlerin tereń iyelegen, aqılıy jaqtan jetik, fizikalıq jaqtan deni saw, turmıs gózzalıqların seze alatuǵın, erkin dóretiwshi shaxs esaplanadı. Xalqımızdıń milliy sanası, milliy maqtanıshı, ruwxıy dúnyası kúnnen künge bayıp barmaqta. Bul bolsa gárezsiz mámleketimizdiń ruwxıy tiykarın jánede bekkemlewge imkaniyat jaratıp beredi. Biraq bunnan ruwxıy tarawda hesh qanday mashqala joq, degen juwmaq shıǵarıp bolmaydı . Búgingi kúnde erkin puqara ruwxıyatın, azat shaxstı qáliplestiriw máselesi aldımızda turǵan eń aktual máselelrdiń biri esaplanadı. Hár tárepleme jetik, bilimli, Erkin pikirlewshi shaxslardı tárbiyalawda baslawısh klasslarda beriletuǵın tálim hám tárbiyanıń roli sheksiz.

Baslawısh tálim oqıwshılardıń pánler tiykarları boyınsha úzliksiz bilim alıwların, olarda bilim ózlestiriw zárúrliklerin, tiykarǵı oqıw ilimiy hám ulıwmaboljaw qádrیاتlarına tiykarlanǵan ruwxıy-aǵartıwshılıq pazıyletlerin, miynet kónlikpelerin dóretiwshilik pikirlew hám átirap ortalıqqa sanalı múnásebette bolıwın hám kásip tańlawın qáliplestiredi. Ulıwma orta tálim tamamlanǵannan keyin tálim pánleri hám olar boyınsha alınǵan bahalar kórsetilgen halda mámleket tárepinen úlgi beriledi.

I BAP. BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍN OQÍWǴA BOLǴAN QÍZÍǴÍWSHÍLÍǴÍNÍN QÁLIPLESIWÍ

§1.1. Baslawish klass dáwirinde shaxstín rawajlanıwı

Baslawish klass dáwirine 6-10 jaslı baslawish (1-4) klass oqıwshıları kiredi. Bala mektep tálimine baqshada tárbiyalanıp atırǵanda tayarlanadı. Bunda ol mektepte oqıwshılardıǵa qoyılatuǵın hár qıylı talaplar menen tanısadı, pán tiykarların úyreniw ushın biologiyalıq hám psixologiyalıq jaqtan tayar boladı.

Tálimge psixologiyalıq jaqtan tayarlıq degende, balanıń obektiv hám subektiv jaqtan mektep talabına múnásipligi názerde tutiladı. Ol mektep tálimine dáslep psixologiyalıq jaqtan tayarlanadı. Onıń psixikası tálim, bilim alıwǵa jeterli dárejede rawajlanadı. Usı jastaǵı balanıń qabıl etiwiniń ótkirliǵı, ráwshanlıǵı, tazalıǵı, oerıń qızıǵıwshańlıǵı, iseniwsheńliǵı, qıyalınıń jarqınlıǵı, este saqlawınıń ótkirliǵı, oylawınıń anıqlıǵı menen basqalardan ajralıp turadı. Mektep tálimine tayarlanıp atırǵan balalarda dıqqat kúshli rawajlangan boladı hám dıqqatı turaqlı, uzaq múddetli hám shártli boladı. Bala dıqqatınıń ózgeshelikleri rolı hám syujetli oynlarda, súwret salıw hám qurıw- jasaw shınıǵıwlarında, ılay hám plastalinnen oınshıqlar jasawda, basqalardıń sózin qabıl etiw hám túsiniwde, matematikalıq ámellerdi sheshkende, gúrriń tuńlaw hám dúziwde kórinedi. Bala óz dıqqatın belgili bir obektke baǵdarlaw, toplaw, bólistiriw boyınsha belgili bir kónikpelerge iye bolıp, óz dıqqatın basqarıw hám kerekli waqıtta toplawǵa umtıladı. Onıń este saqlawı qızıqlı, ájayıp, ǵarayıp, adamdı hayran qaldıratuǵın maǵlıwmat hám hádiyselerdi puxta este saqlap qalıw, eske túsiriw imkaniyatlarına iye boladı. Usı dáwirge shekem tikkeley úlkenler járdeminde maǵlıwmatlardı ózlestirip júrgen bolsa, endi óziniń qálewı menen zárúr maǵlıwmatlar toplawǵa, óz aldına anıq máqsetler qoyıwǵa háreket etedi. Balanıń áne usı aktivliligi bala este saqlawınıń belgili bir dárejede rawajlanganlıǵın

bildiredi. Ol qosıq, gúrriń hám erteklerdi este qaldırıw ushın kóp tákirarlawı, yadlawdıń eń qolay jolların paydalanıwı oǵan tálim protsessinde járdem beredi.

Ullı psixologlardıń izertlewleri aqıllılıq penen shólkemlestirilgen tálim protsessi usı jastaǵı balalardıń oylawın jedel rawajlandıradı. Mısalı olar lingvistika, fizika hám matematikaǵa tiyisli ilimiy túsiniklerdi ózlestiredi, ápiwayıraq máseleler dúzedi, jeńilirek shınıǵıwları orınlaydı, tvorchestvolıq pikir júritiwge umtıladı. Altı jastaǵı balalardıń psixikalıq tayarlıǵı haqqında ayılǵanda kóbinese belgili bir joba tiykarında, tártipli, kóp qırılı máqsetke baǵdarlangan, óz ara logikalıq baylanıs, izshil baslanǵısh tálimge tiykar bolatuǵın psixikalıq ósiw dárejesin názerde tutadı. Sonday aq, tálim ushın psixikalıq ósiw dárejesinen tısqarı, bala turmısı hám xızmetiniń ayırmashılıqları, sharayatları, ózine tánligi, onıń saw salamatlıǵı, metodikalıq jaqtan tayarlıǵı, ápiwayı qónlikpelerdi ózlestiriwi sıyaqlı faktorlardı esapqa alıw máqsetke muwapıq. Joqarıda kórsetilgenlerdiń hámmesi balanıń mektep tálimine psixologiyalıq jaqtan tayarlıǵınıń obektiv táreplerin sáwlelendiredi.

Balanıń mektep tálimine subektiv tayarlıǵı tárepi de bar. Onıń mektepte oqıwdı qálewı, umtılwı, úlken jastaǵı adamlar menen qarım qatnasqa kirisiwge umtılwı usı tayarlıq penen úzliksiz baylanıslı. Balada usı dáwirge kelip oqıw, bilim alıw haqqında tuwrı pikirler qalıpleseı. Ol mektep kollektivi aǵzalarınıń juwapkershilikli wazıypaların ańlaydı, olarǵa baǵınıwǵa, olardıń kórsetpelerin orınlawǵa umtıladı. Biraq balalardıń hámmesi bir qıylı emesligi sebepli olar ortasında pariqlar boladı. Bazı bala mektepke shın ıqlası menen talpınadı, oqıwǵa qansha waqt qalǵanlıǵın úzliksiz sanaydı, oqıw quralların aldınıraq tayarlap qoyıwǵa háreket etedi. Basqa bala bolsa mektepten waz keshiwge tayar boladı. Oqıwǵa unamsız kóz qarar kóbinese úlkenlerdiń qorqıtıwı nátiyjesinde júzege keledi. Sonday aq aǵa hám apalarınıń mekteptegi «qıyın sharayatlar, jaǵdaylar»

haqqındaǵı gáp sózleri, úyde balalardı kóbirek sabaq tayarlawǵa májbúrlewi de oqıwǵa unamsız qatnastı keltirip shıǵaradı. Oqıwǵa unamsız qatnasta bolǵan balalar tálim ortalıǵına kirisiwge qıynaladı, bir qatar qıyınshılıqlarǵa duwshar boladı.

Mektepte tálim tárbiya jumısların shólkemlestiriwde kishi mektep jasındaǵı balalardıq anotomiyalıq- fiziologiyalıq ózgeshelikleri, fizikalıq rawajlanıw dárejesin esapqa alıw kerek.

Baslawısh klass oqıwshıları biologiyalıq jaqtan tez ósedı, onıń boyı hám awırlıǵı, ókpesiniń kólemi teńdey ósedı. Biraq balanıń súyekleri (kókirek torı, tós qol súyekleri) omırtqa paǵanasında ele toǵayǵa uqsas toqımalar ushıraydı, bul bolsa onıń ele súyek dizimi tolıq rawajlanıp bolmaǵanın kórsetedi. Júrek muskulları tez ósedı, qan tamırlarınıń diametri sál úlkenirek boladı. Miyniń awırlıǵı baslawısh klasslarda 1250-1400 grammdı quraydı. Miy qabıǵınıń analitikalıq- sintetikalıq xızmeti rawajlanadı, qozǵalıw menen tormozlanıw ortasında múnásebet ózgeredi, biraq qozǵalıw ústinlikke iye boladı. Sonıń ushın da balanıń tuwrı ósiwine ǵamqorlıq qılıw, sharshawdıń aldın alıw, oqıw hám dem alıw rejimine qatań qaraw kerek.

Mektep tálimi oqıwshınıń turmıs tárzin, sotsiallıq jaǵdayın, klass jámaáti hám shańaraqtaǵı awhalın ózgerttiredi, onıń tiykarǵı wazıypası oqıwdan, bilim alıw, kónikpe hám sheberliklerdi iyelew, tábiyat hám jámiyet ortasındaǵı nızamlılıqlardı ózlestiriwden ibarat bolıp qaladı. Tálim belgili bir dárejede uyımlasqanlıq, umtılw, erklik kúsh salıw, aktivlilik hám máqsetke muwapıq xızmetti talap etedi. Iqtıyarsız is háreket ornın sanalı, jobalı, aqılıy miynet iyeley baslaydı. Oqıwshı báhá teń qurları menen belgili bir klassta boladı. Demek onıń aldında báhá klasss máplerin qorǵaw, jeke qálewlerin ulıwma jámaátlik máplerge qaratıw, óz ara járdem, óz ara talapshańlıq, sotsiallıq juwapkershilik hám minnet sezimlerin iyelew wazıypası turadı. Tálim

protsessinde bolsa bala aldına qoyılatuǵın talaplar bargan sayın kóbeyip hám quramalasıp bara beredi.

Oqıwdıń dáslepki kúninen baslap aq kishi mektep jasındaǵı balanıń ósiwin háreketke keltiretuǵın túrli qarama qarsılıqlar, ishki keshirmeler kelip shıǵadı. Áne usılar tiykarında baladaǵı psixologiyalıq rawajlanıw dárejesi hám unamlı qásiyetler menen talaplar ortasındaǵı qarama qarsılıqlar payda boladı. Talaplardıń artıp barıwı balanıń psixikalıq jaqtan toqtawsız ósiwin keltirip shıǵaradı.

Kishi mektep jasındaǵı balanıń áhmiyetli ózgeshelikleriniń biri onıń ózine tán zárúrlikleriniń barlıǵında kórinedi. Bul zárúrlikler óziniń áhmiyetliliǵı menen belgili bir bilim, kónikpe hám sheberliklerdi iyelewge, dógerek átiraptaǵı waqıyalardı ózlestiriwge qaratılmay, bálki oqıw tilegin sáwlelendiriwden ibarat. Mine usı zárúrlikler óz portfeline, sabaq tayarlaw múyeshine, kitap qoyıw shkafına iye bolıw tilegi, úlkenlerdey hár kúni mektepke qatnaw sezimi boladı. Bunnan tısqarı bilimler kúnindegı shadlıq bayramı, oqıwshılar sapına qabıl etiw waqtı, mektep basshılarınıń hám oqıtıwshılardıń bildirgen jaqsı tilekleri joqarı klass oqıwshılarınıń jaqsı bilekleri balanıń sezimlerine unamlı tásir etedi. Klasstaǵı dosları menen qatarlasıp, sap tartıp júriwleri, birgelikte oynaw asxanaǵa barıw, oqıtıwshılardıń úgitleri de balanı ózine tartadı. Ulıwma kishi mektep jasındaǵı bala oqıwınıń áhmiyeti hám mánisin túsiniw jetpeydi, tek mektepke barıw kerek dep túsinedi. Biraq ol úlkenlerdiń kórsetpelerine súyenip shınıǵıwlarǵa kirisip ketedi.

Aradan málim bir waqt ótkennen soń quwanışlı demlerdiń tásiri kemeyedi hám mekteptiń sırtqı belgileri óz áhmiyetin joǵalta baslaydı, oqıwdıń kúndelikli aqılıy miynet ekenligin ańlaydı. Usınday aqılıy miynet kónlikpesine iye bolmasa, onıń oqıwdan kewli suwıydı, onda úmitsizlik

sezimi payda boladı. Oqıtıwshı bolsa usınday jaǵdaydıń aldın alıw ushın balaǵa tálimniń oyınnan parqın, qızıqlı ekenligi haqqında maǵlıwmatlar beriwi hám usı xızmetke tayarlawı kerek.

Birinshi klass oqıwshısında oqıw xızmetiniń ózine qızıǵıwshılıq kózge taslanadı. Arnawlı izertlewlerde balalar menen kereksiz shınıǵıwlar ótkerilgen hám olarǵa aldınnan bul shınıǵıwlar keyin kerek emesligi ayılǵan, biraq balalar olardı shın júreктen orınlay baslaǵın. Oqıwshınıń jeke xızmetinde erisken dáslepke jaqsı nátiyje onı basqa nátiyjelerdi iyelewge iytermeleydi. Onıń oqıw xızmetindegi birinshi miynet jemisi shadlıq hám quwanış sezimlerin keltirip shıǵaradı, bilim alıw zárúrligin tuwdıradı hám oqıw motvlerin payda etedi.

Tálimniń mazmunına, bilimin iyelewge qızıǵıw oqıwshınıń óz aqlıy miyneti nátiyjesinen qanaatlanıw sezimi menen úzliksiz baylanıslı. Bul sezim oqıtıwshınıń marapatlawı menen payda boladı hám oqıwshıda nátiyjelirek islew tilegin, talabın qalıplestiredi. Balada payda bolǵan marapatlanıw, óz kúshine isenim sezimleri bilimlerde ózlestiriw hám sheberliklerde bekkemlew ushın xızmet etedi. Marapatlaw hám jazalaw óz mólsherinde bolsa ǵana, olardıń tárbiyalıq tásiri artadı.

Kishi mektep jasındaǵı oqıwshılar xızmetin bahalaw onda oqıwǵa unamlı múnásebetti qalıplestiriwde úlken áhmiyetke iye.

Kópshilik qánigeli ilimpazlar kishi mektep jasındaǵı balalardı bahalaw unamsız aqibetlerge alıp keledi dep esaplaydı. Sebebi baha alıw ushın ǵana oqıw bilimniń sotsiallıq áhmiyetin páseyttiriwi múmkin. Soǵan baylanıslı bilimdi tekseriwdiń basqa usılların tabıw hám qollaw búgingi kúnniń aktual wazıypalarınan biri. Bahadan másláhát, jol joba, usınıs, kórsetpe sıpatında paydalanıw maqul.

Kishi mektep jasındaǵı balalardıń áhmiyetli ózgesheliklerinen biri olardaǵı oqıtıwshı shaxsına isenim hám húrmet sezimi. Sonıń ushın da oqıtıwshınıń oqıwshıǵa tásir etiw múmkinshiligi judá kúshli. Bala oqıtıwshını aqıl iyesi, ziyrek, sezgir, mehriyban, hátte, danıshpan dep te esaplaydı. Oqıtıwshınıń abroyı aldında ata analar, shańaraqtıń basqa aǵzaları, aǵayın tuwǵanlar, tanıslardıń abıroyı keskin páseyedi. Sol sebepli balalar oqıtıwshınıń hár bir sózin nızam sıpatında qabıl etedi.

Balanıń psixikalıq jaqtan ósiwi nátiyjesinde onıń oqıtıwshınıń dárejesine múnásebeti ózgeredi, sebebi onda sanalı is háreket zárúrligi tuwıladı. Oqıwshıda bir talay mashqalalar, sorawlar payda boladı. Ol turmısta hámme nárseler ózi oylaǵanıday ańsat emesligin túsine baslaydı. Usı sorawlarǵa ózi juwap tabıwǵa umtıladı, usı sorawlardı basqalarǵa beriwge de umtıladı.

Tálim protsessinde oqıtıwshı óziniń abroyınan aqıllılıq, ádillik penen paydalanıp, oqıwshılardı jámlesiw, miynetsúygishlik, oqıwǵa unamlı kóz qaras, óz dıqqatın basqarıw, minezin uslay alıw, ózin tuta biliw, qıyınshılıqlardı jeńiw sıyaqlı páziyetlerdi qalıplestiriw kerek. Bunıń ushın hár tárepleme tásir kórsetiw usılın qollanıw kerek.

Ulıwma bilim beretuǵın mekteplerdiń tayarlıq klasslarında altı jastaǵı balalardı oqıtıw hám tárbiyalaw wazıypasın tabıslı sheshiw ushın muǵallimler bul jastaǵı balalardıń anatomiya-fiziologiyalıq hám psixologiyalıq ózgesheliklerin jaqsı biliwi zárúr.

Altı hám jeti jastaǵı balalar arasında bir jas parq bolsa da, bir-birinen bir qansha dárejede ózgeshelikke iye boladı. Altı jasar bala bir jas kishi bolıp ǵana qoymastan ol anatomiya-fiziologiyalıq sapa ózgesheligi menen ajıralıp turadı. Sonlıqtan da jeti jastaǵı balalardı oqıtıw formaları, mazmun hám metodların mekteplerdiń altı jastaǵı balalar oqıytuǵın tayarlıq klasslarında qalay bolsa solay kóshiriw úlken qáte boladı. Altı jastaǵı balalardı oqıtıw hám tárbiyalaw, olardıń

fizikalıq hám psixikalıq ózgesheliklerin hám múmkinshiliklerin esapqa alıw menen qurılıwı kerek.

Jeti jastaǵı birinshi klass oqıwshıların oqıtıwdan sapa jaǵınan belgili dárejede basqasha bolıwı tiyis. Bul ózgesheliklerdi tómendegishe qaraydı.

Atap aytsaq, tayarlıq klassına baratuǵın altı jastaǵı balalar arasında individual ayırmashılıqlar bilim alıw psixikalıq protsesslerdiń jeke sıpatlarınıń hám qásiyetleriniń rawajlanıw dárejesi boyınsha ádewir ózgeshelik bar. Shańaraqta olardıń hár qıylı turmıs hám jumıs jaǵdaylarına, olardıń den-sawlıǵına bola usınday boladı. Altı jastaǵı balalardı xarakterleytuǵın eń áhmiyetli nársese, bul jetekshi bir jumıstan ekinshisine ótiwi, oynan-oqıwǵa kem-kemnen ótiwi.

Biz balalardıń metepke tayarlıǵın qaraǵanımda altı hám jeti jasar balalardı óz aldına rawajlanıw ózgesheliklerin úyrenip shıǵamız. Altı jastaǵı balalardıń psixologiyalıq ózgesheliklerine kelsek, bunda olardıń ulıwma tendensiyaların kórsetiwimiz kerek. Bul jasta erksiz psixikalıq basım xızmet hám minez-qulıq formalarınan, erkli formalarına kem-kemnen ótedi. (Álbette, ápiwayı hám salıstırmalı dárejede siyrek formada kórinedi). Bul balalardıń qabıl etiwı analitikalıq xarakterge iye bola baslaydı. Olar baǵdarlanıw - izertlew jumıslarınıń ápiwayı formaları tiykarında obektlerdiń ayırım táreplerin sıpatların ajıratıwǵa uqıplı. Olar qızıǵıwshań boladı.

Altı jastaǵı balanıń minez-qulqında jeke sıpatlarınıń qalıplesiwinde úlken ayırmashılıqlarınıń bar ekenligin názerde tutıw kerek. Altı jas jeke adamnıń sıpatlarınıń, onıń belgili dárejede kórinisleriniń haqıyqıy qalıplesiwiniń baslanǵısh dáwiri. Bul jasta minez-qulıqtıń jańa tipi qalıplese baslaydı. Jeke motivler menen birge jámiyetlik motivler de úlken áhmiyetke iye bola baslaydı. Morallıq sezimler, máselen, minnet hám juwapkershilik sezimi kem-kemnen qalıplese baslaydı. Óz háreketin hám minez-qulqın baqlaw uqıbı ádewir artadı. Ózine-ózi baha bergende altı jastaǵı bala álbette birinshi gezekte úlkenlerdiń, ata-analarınıń, onnan soń muǵallimlerdiń kórsetpesine tiykarlanıp ózin-ózi bahalaydı.

Házirgi waqıtta bilim beriw tarawında ilimiy-texnikalıq hám sotsiallıq progress jas áwladtı oqıtıwǵa hám tárbiyalawǵa jańa talaplar qoyılıp atır.

Mektepke barıw waqtında jeti jastaǵı bala mektepte turaqlı oqıwǵa, mektep ózine qoyatuǵın hár qıylı talaplardı orınlawǵa ádette, fizikalıq jaqtan da tayar.

Psixologiyalıq jaqtan tayarlıq obektiv tárepten de, subektiv tárepten de qaraladı. Mektepte oqıwǵa balanıń psixikalıq jaqtan obektiv tayarlıǵına toqtaymız. Ol qızıǵıwshılıǵı hám oy-pikir júritiwdiń ayqınlıǵı menen xarakterli boladı. Onıń dıqqatı belgili, salıstırmalı dárejede uzaq hám turaqlı, bala óz dıqqatın basqarıw, onı ózinshe shólkemlestiriw boyınsha belgili tájiriybege iye boladı.

Jeti jastaǵı balada kórgizbeli-obrazlı este saqlawshılıq salıstırmalı dárejede rawajlanǵan boladı, al gáp-logikalıq yadtı da rawajlandırıw ushın da barlıq tiykarlar bar.

Bul jastaǵı bala ápiwayı aqıl operatsiyalarına salıstırıwǵa, ulıwmalastırıwǵa, aqıl tárezisine salıwǵa uqıplı keledi. Ápiwayı jeke kórinisler de qalıplesken boladı. Jeti jastaǵı balalar jigerlilik kórsete aladı. Óz aldına ádewir perspektivalı maqsetlerdi qoya aladı hám olarǵa erise aladı. Minnetti hám juwapkershilikti seziwdiń dáslep kórinisi balalarǵa tán boladı. Jeti jastaǵı bala óz sezimlerin basqarıw boyınsha tájiriybege, óz háreketlerin hám qılıqların ózi bahalaw tájiriybesine iye boladı. Bul ózin qadaǵalawdı qalıplestiriwdiń tiykarı bolıp tabıladı.

Solay etip, jeti jastaǵı balanıń psixikalıq rawajlanıw dárejesi sistemalı, jobalı hám maqsetke muwapıq oqıta baslaw ushın zárúrli bolıp tabılǵan psixikalıq rawajlanıw talabına juwap beredi.

Endi subektiv psixikalıq tayarlıǵın atap ótemiz. Mektepte oqıwǵa talpınıw, oqıǵısı keliw, erese adamdar menen óz-ara qatnastıń jańa formalarına ótiwge tayar boladı. Álbette, jeke individuallıq ayırmashılıqlardı esapqa alıw gerek.

Geybir balalar mektepke sonday talpınadı, oqıwdıń baslanıwına shekemgi qalǵan kúnlerdi esaplap júredi. Ekinshi birewleri júdá talpınbaydı, tartınıńqırap baradı, mektepke bargısı kelmew jaǵdayları da boladı. Bunda úlkenlerdiń oylanbay qorqıtıwı hám eskertiwleri óz tásirin jasadı.

Mektepke shekem qalıplesken oqıwǵa bolǵan keri múnásebet jeti jastaǵı balanı oqıw tárbiya protsessine endirip jiberiwdi qıyınlastıradı, onda oqıwǵa unamlı sebeplerdi qalıplestiriwge tosqınlıq jasadı. Usınday balalarǵa muǵallım ayrıqsha itibar beriwi kerek.

Altı jastaǵı balalar jeti jastaǵı balalardıń dárejesine, solardıń baǵdarlamaları boyınsha hám solardıń jaǵdaylarında, kún tártibinde oqıwǵa tayar emes. Olar ádewir tez sharshaydı, olarda nerv-psixikalıq júk tez-tez payda bolıwı múmkin. Óz minez-qulqın, óziniń psixikalıq protsesslerin basqarıw uqıbı altı jastaǵı balalarda jeti jastaǵılardan ádewir az dárejede boladı. Biliwge qızıǵıwshılıǵı da ayqın kórinbeydi.

Mektepte oqıwǵa subektiv tayarlıqqa kelsek, onda oqıwǵa, jańa bilimler alıwǵa, uqıplardı iyelewge talpınadı. Bul ásirese balalar baqshasında balalar súwretler, sorawlar, tárbiyashılar menen gúrrińlesiwler tematikasında, syujetli, rolly oınlarında kórinedi. Balalar jaqsı oqıw, muǵallımdı tıńlaw kerekligin túsinedi, biraq olar oqıwdıń jámiyetlik áhmiyetin túsinebeydi.

Altı jastaǵı balalardıń arasında fizikalıq hám psixikalıq jaqtan rawajlanıwında oǵada ádewir individual ayırmashılıqlar bayqaladı. Olar balalardıń den-sawlıǵı, olardıń jeke turmıs hám jumıs jaǵdayları, olar menen qanshelli kóp hám jiyi shuǵıllanǵanlıǵı mektepte oqıwǵa olardı arnawlı tayarlaǵanlıǵı hám t.b. menen belgilenedi.

Mektepte oqıwǵa tayar emes, den-sawlıǵı tómen altı jastaǵı balalardı kún burınnan anıqlawdı hám hár bir jaǵdayda usınday balalardı oqıtıw baslawdı bir jil keyinge qaldırıw múmkinshiligi haqqında máseleni sheshiw kerek.

§1.2. Baslawısh klass oqıwshıların oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın qálıplestiriw

Oqıw xızmeti kishi mektep jasındaǵı balalar psixikası rawajlanıwındaǵı ózgerislerdi belgilep beredi. Mektepke birinshi kelgen bala óz xızmetiniń tıp mazmunı hám wazıypasın tolıq túsiniw jetpeydi, bálki hámme mektepke barıwı kerek dep biledi. Úlkenlerdiń kórsetpelerine ámel qılıp, tırısqaqlıq penen shınıǵıwlarǵa kirisip ketedi. Aradan belgili bir waqıt ótkennen keyin, quwanışlı sezimlerdiń kemeyiwı menen mekteptiń sırtqı belgilire óz áhmiyetin joq etip baradı hám bala oqıwın kúndelik aqılıy miynet ekenligin túsiniw jetedi.

Sonıń ushın balanıń aqılıy kónlikpesine iye bolmasa, onıń oqıwdan kewli suwıydı, onda úmitsizlik sezimi júzege keledi, oqıtıwshı bolsa, bunday jaǵdaydıń aldın alıw ushın balaǵa tálimniń oyınnan ayırmashılıǵı, qızıqlılıǵı haqqında maǵlıwmatlar beriwi hám onı usı xızmetke tayarlaw kerek. Oqıw xızmeti dawamında payda bolǵan ózgeshelikler balanıń keleshekte rawajlanıwı ushın tiykar bolıp xızmet etedi. Mekteptegi oqıw balalardıń biliw zárúrliklerin tez rawajlanıwı hám sıpatlı bolıwı, olardıń átirap turmısqa aktiv qızıǵıwshılıqların júzege keltirip, jańa bilim hám kónlikpelerdi iyelawleri ushın shárayat jaratadı. Bala áste-aqırınlıq penen óziniń psixikalıq protsesslerine iyelik etip, qabıl etiw, dıqqat hám este saqlawın basqara alıwǵa úyrene baslaydı.

Kishi mektep jasındaǵı bala oqıtıwshısı menen jaqsı emotsional múnásebette boladı. Usı dwirge shekem tuwrıdan-tuwrı úlkenler bassılıǵında ol yaki bull xabarlardı ózlestirip kelgen bolsa, endi óz qálewı erki menen zárúr maǵlıwmatlar toplawǵa, óz aldına anıq maqset hám wazıypa qoyıwǵa háreket etedi. Balanıń mine usı aktivligi este saqlawınıń belgili bir dárejederawajlanǵanlıǵın bildiredi. Aqılıy jol menen shólkemlestirilgen tálim protsessi bul jastaǵı balalardıń oylawın jedel rawajlandıradı. Bull jastaǵı bala basqa dáwirlerge salıstırǵanda kóbirek

nárseni ózlestiredi. Mektep tálimi oqıwshınıń turmıs tárzin, sotsial dárejesin, klass jámaati, hám shańaraq ortalıǵındaǵı ornın ózgerdedi. Onıń wazıypası oqıwdan, bilim alıw, kónlikpe hám sheberliklerdi iyelew, ózlestiriwden ibarat bolıp qaladı. Kishi mektep jasındaǵı oqıwshılardıń oqıw xızmetleri quramalı bolǵan kóp dárejeli motivler sisteması menen basqarıladı. Oqıw xızmeti motivleri oqıwshılar ne ushın oqıp atırǵanlıqların kórsetip beredi. Mekteptiń birinshi klasına kelgen balalarda sotsial motivler ústinlik etedi. Bul motivler átiraptaǵılar arasında jańa ornın iyelew, sotsial áhmiyetke iye bolǵan hám bahalanatuǵın xızmet penen baylanıslı bolǵan motivler esaplanadı. Biraq birinshi klastıń aqırına kelip, kópshilik oqıwshılar óz mektep májbúriyatlarına juwapkersizlik penen qarap baslaydı. Bul bir qansha sebepler menen baylanıslı: 1) Bala endi oqıwshı boldı, oqıwshı bolıw tilegi qanaatlanırıldı. Bull ataqtı uslap turıw ushın hesh nárese qılmasa da boladı. 2) oqıwshınıń sotsial ornı mektepte olarǵa beriletuǵın oqıw xızmeti mazmunı menen belgilenbeydi. Jańa dástúrler tálim mazmunı hám onı shólkemlestiriwge jańasha jantasıw tiykarında dúzilgen bolıp, kishi mektep jasındaǵı oqıwshılardıń jas imkaniyatların júzege shıǵarıp, balalarda turaqlı oqıw motivlerin rawajlandırıwǵa xızmet etedi. Tálimniń mazmunı oqıwshınıń bilimlerdi iyelewge qızıǵıwshılıǵı, óz aqlıy miyneti nátiyjesinen qanaatlanıw sezimi menen úzliksiz baylanıslı. Bul sezim oqıtıwshınıń marapatlawı menen júzege keledi. Sonıń menen birge oqıwshınıń qálewlerin, tileklerin qalıplestiredi. Ballada payda bolǵan maqtanış sezimi, óz kúshine isenim sezimler bilimlerdi ózlestiriw hám sheberliklerin rawajlandırıwǵa xızmet etedi. Kishi mektep jasındaǵı balalardı oqıtıw protsessii, oqıw xızmetiniń tiykarǵı komponentleri: oqıw máseleleri, oqıw jaǵdayları, oqıw háreketleri, baqlaw hám bahalaw menen tanıstırıwdan baslanadı. (V.V.Davidov boyınsha). Bull boyınsha barlıq predmetli háreketler aqlıy rawajlandırıwǵa qolay bolǵan shárayatta ámelge asırılıwı judá áhmiyetke iye. Oqıwshınıń oqıw xızmetin ózlestiriwi oqıw máseleleri sistemasın sheshiw protsessinde ámelge asırıladı.

Oqıwshınıń basında kishi mektep jasındaǵı oqıwshılar erkin ráwishte oqıw máselelerin qoyıw hám sheshiwdi bilmeydi. Bull wazıypanı basında oqıtıwshı orınladı. Aste aqırınlıq penen óqıwshılardıń ózleri de oqıw máselelerin qoyıw hám sheshiw ushın zárúr bolǵan kónlikpe hám sheberliklerdi iyeley baslaydı. Bull erkin oqıw xızmeti qalıplesiwiniń zárúr basqıshı esaplanadı. Oqıw máselelerin ajıratıp alıw baslawısh klass oqıwshıları ushın belgili bir qıyınshılıqlardı júzege keltiredi. Sonıń ushın da hám hár bir sabaqtıń aqırında oqıtıwshı oqıwshıları anıq bir tapsırmalardı orınlawdıń mánisin qalay túsingenliklerin anıqlaw ushın waqıt ajıratıw kerek. «biz búgin klassta nelerdi úyrendik?» sıyaqlı soraw balalardıǵa dápterine sızıqshalar sızıp, sheńberlerdi boyawın emes, al sanawdı, qosıwdı yaqı ayırıwdı úyrengenliklerin túsiniwlerinde járdem beredi. Eger bala oqıw háreketlerin nadurıs orınlasa, bul onıń oqıw háreketlerin ya baqlaw, ya bahalaw menen baylanıslı háreketlerdi bilmewi, yaqı olardı jaqsı iyelemegenliklerinen boladı. Balanıń erkin ráwishte orınlaǵan háreketleri nátiyjelerin óz ish-háreketleriniń ózgeshelikleri menen salıstıra alıwları onda óz-ózin baqlaw sheberligi belgili bir dárejede qalıplespegeninen bildiredi. Kishi mektep dáwirinde jetekshi xızmet sheńberinde refleksiya dáslep oqıw háreketleri, baqlaw menen baylanıslı boladı. Bul háreketlerdiń interiozatsiyası oqıwshıǵa erkin ráwishte ózlestirilip atırǵan kónlikpe hám sheberliklerine erkin ráwishte jantasıw imkaniyatın beredi. Kishi mektep jasındaǵı oqıwshılardıń oqıw xızmetin jámaát xızmeti sıpatında shólkemlestiriwge kóp waqıt onshellı itibar berilmedi. Bilimlerdi ózlestiriw protsessii individual protsess dep esaplanǵan. Bunıń nátiyjesinde pedagogikalıq psixologiyada oqıyashılardıń erkin pikirlewi hám erkin xızmeti jumıstıń individual túrelerinde ǵana júzege shıǵıwı múmkin dep esaplanǵan. Biraq sońǵı jıllarda burınǵı awqam mámleketlerde, sonday-aqlsha, Germaniya sıyaqlı mámleketlerde oqıwshıǵa sabaqta maksimal aktivlik hám erkinliktiń támiyinleniw zárúrligi tastıyıqlanǵan. Sońǵı jıllardaǵı alıp barılǵan izertlewler oylaw erkinligin xızmet sıpatında dástúriy túsiniwge haqıyqıy dúzetiwler kiritti. Oqıwshılardıń óz-

ara baqlawıhám juwapkershiligine tiykarlangán toparlıq oqıw xızmeti oylaw erkinliginiń rawajlanıwı ushın qolay shárayatlar jaratıwı anıqlangán.

Belgili psixolog hám pedagoglardıń ilimiy shıǵarmalarında kishi mektep jasındaǵı oqıwshınıń oqıw xızmetindegi erkinligi ushın shárt- shárayatlardı jaratıw júdá áhmiyetli ekenligi hqqında pikirler bar. Sonday shárt-shárayatlardan biri baslanǵısh dáwirde oqıw xızmetin jámátlik xızmet sıpatında shólkemlestiredi.

Tómendegi belgiler bar bolǵan jaǵdayda ǵana jumıstı jámáátlik dep esaplaw múmkin.

1. Oqıtıwshı tárepinen berilgen oqıw wazıypası yaki ayrıqsha bir mikrogruppa tárepinen birdey orınlaw qabil etilse.
2. Wazıypalardı óz ara bólistirgen halda birgelikte qanday da bir jumıs orınlansa.
3. Oz-ara baqlaw hám juwapkershiliktiń bar ekenligi.
4. Jumıslardı bólistiriwdi shólkemlestiriw hám onıń keshiwin oqıwshılardıń ózleri baqlawı.

Frontal jumısta oqıtıwshı pútkil klasqa teń ráwishte tásir kórsetiwge háreket etedi. Bunday jaǵdayda oqıwshı menen qarım-qatnas oqıtıwshınıń baslaması menen júdá az ámelge asırıladı. Individual jumısta oqıtıwshı menen tuwrıdan-tuwrı qarım-qatnas joq. Bunday jaǵdayda kóbinese oqıwshı-oqıwshı, yaǵnıy klasslası menen qarım-qatnasqa jol qoyılmaydı yaki sheklenedi. Sabaqtaǵı kollektivlik xızmet oqıwshınıń tolıq erkinligi hám xızmetin rawajlandırıwda úlken áhmiyetke iye. Bunda oqıwshılar áste-aqırınlıq penen oqıw xızmetiniń subekti sıpatında jańa imkaniyatlardı ózleri ushın ashıp beredi. Bull protsesste oqıwshı xızmeti nátiyjelirek bolıwı ushın ózin-ózi baqlawǵa háreket etedi. Oqıw jaǵdaylarında balalar ayırım túrdegi máselelerdi sheshiw jolları menen tanısadı hám olardı iyelegen waqıtta anıq bir máselelerdi sheshiwde ámeliy paydalanadı.

Oqıw xızmetinde baqlaw hám óz-ózin baqlaw kishi mektep jasındaǵı oqıwshılarda oqıw háreketlerin erkin rejlestiriwi hám orınlawdıń qalıplesiwinde

júdá zárúr. Izertlewshilerdiń kórsetiwinshe, baslawısh klass oqıwshılarınıń máselelerdi sheshiwdegi ayırım jol hám túsiniqlerdi jetkilikli dárejede iyelemegenlikleri bull túsiniq hám jollardı qalıplestiriwde balalar barlıq kerekli oqıw háreketlerin orınlawǵa úyretimegenliginiń nátiyjesi.

Balalar oylawı hám sóylewiniń rawajlanıwında dawıs shıǵarıp pikir júritiwdiń hám bull usıdan oqıw protsessinde paydalanıwdıń áhmiyeti úlken. Dawıs shıǵarıp pikir júritiw hám óz sheshimin tiykarlap beriw aqılıy sıpatlarınıń rawajlanıwına xızmet etip, insan óz pikirleri hám is-háreketin analiz etiw hám túsiniwin rawajlandıradı. Kishi mektep jasındaǵı oqıwshılarda aqılıy hám oqıw materialın ózlestiriw imkaniyatları bir qansha joqarı esaplanadı. Durıs shólkemlestirilgen tálide bull jastaǵı balalar orta mektep dástúrinde kórsetilgen bilimlergesalıtırǵanda kóbirek bilimlerdi túsiniwleri hám ózlestiriwleri múmkin. Kishi mektep jasındaǵı balalar oqıw xızmetiniń ózine tán ózgesheliklerinen jáne biri sonda, usı dáwirde baslap, oqıw materialın ózlestirmewshiliktiń dáslepki belgileri kózge taslanadı. Kishi mektep jasında tómen ózlestiriw sebepleri hám oqıwdıǵı qıyınshılıqlar tómendegiler menen baylanıslı.

- 1) neyrofiziologiyalıq sebepler;
- 2) biliw protsessleriniń jetkilikli dárejede rawajlanbaǵanlıǵı;
- 3) erkin hám gárezsiz háreket etiw dárejesiniń tómenligi;
- 4) motivatsiyalıq tarawlardıń jetkilikli dárejede rawajlanbaǵanlıǵı;
- 5) shańaraq tárbiyasındaǵı, shańaraqlıq múnásebetlerdegi kemshilikler;
- 6) mektep tálimi hám tárbiyasındaǵı kemshilikler;
- 7) óz-ara qarım-qatnas hám múnásebettegi kemshilikler;
- 8) shaxs ózgesheliklerindegi buzılıwlar.

Kishi mektep jasındaǵı balalar oqıwındaǵı qıyınshılıqlar bala shaxsınıń barlıq shaxsıy, biliw, motivatsiyalıq hám erkli-emotsional tarawlarda sáwlelenedi. Bul qıyınshılıqlar óz-ara bir-biri menen baylanıslı. Bir qıyınshılıqtıń joq etiliwi ekinshi bir qıyınshılıqtıń da da kemeyiwine alıp keledi.

Oqıwǵa salıstırǵanda unamlı múnásebet kishi mektep jasınıń aqırlarına kelip, bir qansha páseyiwi kózge taslanadı. Oqıw xızmetine qızıǵıw 1-2 klasslarda kóterilip, 3-4 klasslarda páseyedi. Oqıw xızmetine qızıǵıwdıń páseyiwinde oqıtıwshınıń tayar materialdı bayan etiwi hám oqıwshılardıń yadlap alıwları ustanovkası ústemlik etedi. hám oqıwshılardıń yadlap alıwları ustanovkası ústemlik etedi hám oqıwshılardıń aktivlikleri eliklew xarakterinde boladı. 3-4 klass oqıwshıları ádette oqılǵanlardı qayta gúrriń etip beriwdi, doskada jazılǵan shınıǵıwdı kóshirip jazıwdı, qaǵıydalardı hám qosıqlardı yadlawdı unatpaydı, kerisinshe, mısal hám máselelerdi erkin ráwishte sheshiwdi, tábiyat hádiyselerin baqlawdı, súwret sızıw hám plastilin, ılaydan zatlar soǵıwdı jaqsı kóredi. Basqasha aytqanda, kishi mektep jasındaǵı oqıwshılar baslawshılıq hám erkinlik imkaniyatı bar bolǵan jumıslarǵa kóbirek qızıǵıwshılıq bildiredi. Kishi mektep jasında oqıǵa qızıǵıwdıń tómenlew sebeplerinen biri sıpatında V.A.Suxomlinskiy oqıtıwshı tárepinen tómen bahanıń kóp qoyılıwı, bull bolsa ballada oqıwǵa salıstırǵanda qızıǵıwshılıqtıń páseyiwi hám óz imkaniyatlarına salıstırmalı bolǵan isenimniń páseyiwinde dep biledi.

Baslawısh klass oqıwshılarında oqıw xızmetiniń barlıq elementleriniń qalıplestirilgenligi hám erkin orınlay alınıwın jetekshi xızmet sıpatındaǵı oqıw óz wazıypasın orınlaǵanlıǵın ańlatadı. Kishi mektep jasındaǵı oqıwshılardıń oqıw xızmeti óz quramına tómendegilerdi kiritedi:

- máseleler sheshimleriniń ulıwma jolların erkin ráwishte tabıónlikpeleri;
- oqıw wazıypaların ajırata alıw hám baqlay ala alıw;
- ózin hám óz xızmetin adekvat bahalay alıw hám baqlay alıw;
- xızmette ózin-ózi basqara alıw;
- logikalıq pikirlew qaǵıydalarınan paydalana alıw;
- ulıwmalastırıwdıń túrli formaların iyelew hám olardan paydalana alıw;
- jámáátlik xızmetlerde qatnasa alıw;
- joqarı dárejede erkin dóretiwshilik xızmetke iye bolıw.

Biraq kóp jaǵdaylarda kishi mektep jaǵdaylarda kishi mektep jaǵdaylarda oqıw xızmeti mektep ámeliyatında birinshi orınǵa balalardı ámeliy kónlikpelerge, oqıw, jazıw, sanaw sıyaqlı sheberliklerge úyretiw mashqalası turadı. Baslawısh klass oqıw xızmetiniń tiykarǵı wazıypası- bull oqıwshılardı «oqıw» ǵa, bilim alıwǵa úyretiw esaplanadı. Kishi mektep jasındaǵı balalardısixikalıq jaqtan rawajlanıwında tálimniń tásirinde keskin ózgerisler júz beredi. Bull ózgerisler olardı turmıstıń juwapkershilikli dáwiri bolgan ósmirlik dáwirine ótiw ushın tayarlaydı.

II BAP. BASLAWISH KLASSLARDA OQIWGA BOLGAN QIZIGIWSHILIGINA TARBIYANIN TASIRI HAM QIZIQTIRIWSHI SHINIGIWLAR

§2.1. Baslawish klasslarda oqiwga bolgan qizigiwshiligina tarbiyanin tasiri

Tarbiya teoriiyasi - pedagogika paniniin bir bolimi bolip esaplanadi.

Tarbiya teoriiyasi oz printsiplerin tiykarlaw ushin filosofiya, estetika, psixologiya, fiziologiya panleriniin maglumatlarinan paydalanadi.

Tarbiya teoriiyasi pedagogikalıq basqa bolimleri pedagogikanin uliwma tiykarları, talim teoriiyasi, mektep tanıw bolimleri menen bekkem baylanısqan.

Tarbiya protsessiniin baslı natiyjesi har tarepleme garmonikalıq rawajlangan jeke adamlı qaliplsetiriw.

Bul sholkemlestiriw ham basqariw eki tarepli protsess bolip janede jeke tarbiyalanıwshınıin belsendiligin nazerde tutadi. Biraq bul protsesste tiykarğı rol pedagogikağa tiyisli bolip tarbiyanin uliwma maqseti tarbiyalawdıń forma ham metodlarına tiykarlanadi.

Tarbiya protsessi - bul bir maqsetke qaratılğan protsess. Har qanday tarbiyashi, klass basshısı, ata-ana oz aldına bir maqsetti qoymay insandı tarbiyalay almaydı.

Tarbiya jeke adamlı qaliplsetiriw maqsetinde bir adamlardıń ekinshi bir adamlarğa tasir jasaytuğın jamiyetlik qatnasıǵı degen sóz.

Tarbiya uzliksiz turde alıp barıladı. Tarbiya uzaqqa sozılatuğın, kóp waqıt talap etetuğın ham oziniin mazmunı boyınsha uzliksiz protsess bolip bala mektepke barmay atırıp-aq baslanadi ham omir boyı dawam etetuğın protsess bolip esaplanadi.

Tarbiyada mektep tiykarğı rol oynaydı. Oqıwshını tarbiyalawda onin natiyjesin tez anıqlaw mumkin emes (misalı, oqıtıwda kerisinshe, oqıwshı bilimdi qalay ozlestirgenniin sabaq protsessinde bilip alıwğa boladı). Biraq onı aqıl, adep -

ikramlılıq, miynet tárbiyasına, jaqsı joldas, miyirimli perzent bolıwǵa birden úyretiw múmkin emes. Bunıń ushın júdá kóp kúsh sarıplaw, sabırlılıq, shıdamlılıq kerek.

Pedagog bunıń ushın oqıwshılar menen isleytuǵın tár-iyalıq jumısların jobalastırıp alıwı kerek oǵan álbette sabırlılıq, shıdamlılıq, mashaqatlı miynet etiw kerek.

Tárbiya protsessinde oqıwshınıń túrli qábiletleri rawajlanadı, ádep-ikramlılıq jaqtan aqıl, estetikalıq jaǵınan qáliplesedi, tábiyatqa, jámiyetke ilimiy kóz-qarasları artadı. Tárbiya protsessi óz tábiyatı boyınsha kóp faktorlı xarakterı boladı. Bul balalardı jeke óziniń, mekteptiń, seymanıń jámiyetshiliktiń hám aynaladaǵı jaqın átiraptıń hár qıylı tásirlerdiń kúshinen júzege keletuǵının kórsetedi.

Tárbiya protsessinde balalardıń turmısı hám xızmeti pedagogikalıq jaqtan tuwrı shólkemlesiwı tiyis. Oqıwshını tuwrı tárbiyalaw ushın tárbiyalanıwshınıń qálbinde payda bolǵan múnásibetin bergen tárbiyashı qanday ańlap atırǵanın biliwi tiyis.

Bala úlkenlerdiń tájiriybelerin úyrenedi, ózlestiredi, balanıń aqıl háreketi tırısqaqlıǵı úlken áhmiyetke iye boladı. Eger tárbiyalanıwshı belgili dárejede belsene xızmet kórsetpese tájiriybeni hám bilimdi ózlestire almasa, aqılı itibarsız shette qalsa maqsetke erisiw qıyınlasadı.

Usı protsesslerde ózlestire almasa balanıń jası úlkeygen sayın bul xızmetke biyǵárez ózgeshelikke iye bolıp baradı. Sonıń ushın da tárbiya protsessi qıyın uzaqqa sozılatuǵın ómir boyı dawam etetuǵın protsess bolıp esaplanadı. Alımlardıń biri Abdulla Avloniy óziniń Túrkiy guliston yahud ahloq shıǵarmasında insanniń qáliplesiwinde tárbiyaǵa ayırıqsha toqtap ótip bılay deydi`

Eger bala jaqsı tárbiyalanǵan bolsa buzıq, jaman minez-qılıqtan saqlanıp jaqsı minez-qılıqlarǵa ádetlenip úlkeyse, hár bir qasında júrgen insan usı jaqsı tárbiyaǵa ol da erisip baxtiyar insan bolıp shıǵadı, eger tárbiyasız insan bolsa,

násiyattı qulaǵına almaytuǵın hár qıylı buzıq islerdi isleytuǵın bul insan jaman, nadan insan bolıp qaladı hám ómirinshe sonday insan bolıp ketedi.

Ózin-ózi tárbiyalaw

Tárbiya protsessi ózin ózi tárbiyalaw menen baylanıslı. Ózin-ózi tárbiyalawdıń nátiyjesi jaqsı bolıwı ushın oqıwshı ózin tuwrı bahalay biliwge úyreniwi, óziniń jetiskenliklerin hám kemshiliklerin kóre alıwı úlken áhmiyetke iye. Mektep oqıwshısınıń is háreketlerindeki ayırım kemshiliklerdi dúzetiwge tuwra keledi. Bul kemshilikler ádep, tárbiya protsessi kóbinese shańaraqta qollanıladı. Oqıtıwshı óz háreketlerin, ata-ana óz tárbiyasın baladaǵı kemshilik-lerine joq etiwge qaratuwı tiyis. Bunıń ushın balalardıń shańaraqtaǵı turmıs sharayatların jaqsılaw, tárbiyalanıwshılarda qáte is háreketlerdi joq etiwdi talap etiledi. Ózin-ózi tárbiyalaw protsessinde mektep klass abıroyın saqlawǵa umtılıw, abıroylı adamnıń úlgili is háreketine de tásir etedi.

Tárbiyada oqıwshılardıń jası hám ózine say ózgesheliklerin esapqa alıw.

Balalar mektepte rawajlanıwdıń túrli dáwirleriń balalıq, óspirimlik, er jetkenlik dáwirine deyin basıp ótedi. Sol dáwirler ishinde olar turmıs, ulıwma átirapımızdı qorshap alǵan dúnya haqqında anıq bilimlerge iye boladı. Olardıń tárbiyası kem-kemnen qıynlasıp ózgerip baradı. Sol jıllar ishinde balanıń ádep-ikramlılıq sezimleri de rawajlanadı. Balalardıń jası rawajlanıw dárejesi olarǵa beriletuǵın tárbiyanıń mazmunı, pedagogikalıq talap hám túrlerge ózgerip baradı. Máselen baslanǵısh klass oqıwshıları óziniń tiykarǵı wazıypaların biliwi ózin mektepte, úyde, kóshede ózin qalay uslap tutıw qaǵıydaların bilip aladı. Bunday ádetler olarǵa úlgi kórsetiw, túsindiriw jolı menen sińdiriledi. Balalardıń jası úlkeygen sayın olarǵa tárbiyalıq talap hám arta beredi. Sol ushın kishi mektep jasındaǵı hám orta mektep jasındaǵı balalardı tárbiyalawda olardıń qábilettiligine súyenip is kóriw jaqsı nátiyje beredi. Tárbiyada balalardıń kúshi hám

imkaniyatların iske salıw jaqsı, biraq olardıń kúshine artıqsha berip jiberiw jaramaydı.

Balalardıń jası, boyı birdey bolsa da olardıń páziyetleri, qábiletleri, qızıǵıwshılıqları hár qıylı boladı, bul ózgeshelikler balalardıń minez-qulqında oqıwında hám miynetinde óz kórinisin tabadı. Bazı bir oqıwshı ayırım ádep-ikramlılıq páziyet-lerdi tez yad aladı, ekinshisi bolsa oǵan ámel qılmaydı, ayırım balalar bolsa bul sıpatlardı ózlerine júdá áste-aqırınlıq penen msińdiredi. Demek hár bir oqıwshınıń qábiletin, qızıǵıwın, sezimlerin anıqlap, tárbiyalıq islerdi olardı esapqa alıw, tárbiyanı tuwrı jolǵa qoyıw tiyis.

Óz-ózone esap beriw.

Óz-ózone esap beriw balanıń óz isi ushın juwap-kershiligin arttıradı, óz háreketleri hám qılıqları ushın óziniń juwap beriwini úyretedi, ózin-ózi tárbiyalaw boyınsha jumıs tájiriybelerin almasıwǵa járdem beredi.

Ózin-ózi analiz etiw.

Oqıwshı ózindegı ayırım qásiyetleri ústinen (men ne isley alaman, men qanday adamman, joldaslarım ushın men kimmen) óz ústinde oylawı tiyis.

Ózin-ózi analiz etiw balanı óz háreketleri hám ádetleri ústinen oylawı tiyis.

Ózin-ózi bahalaw.

Oqıwshınıń qábiletin óz kúshi menen júzege shıǵarıwǵa járdemlesiw zárúr. Ózin-ózi bahalaw qıyın, biraq oqıwshını buǵan jeterli tayarlaw múmkin. Ózin-ózi bahalawda oqıwshı óziniń imkaniyatların esap kitap etiw, bahalaw, ózine shette turıp baha beriw, oqıwshı óz minez-qulqın durıs bahalay biliwi áhmiyetli boladı. Kishi jastaǵı oqıwshılardıń ózin-ózi tárbiyalawǵa úlken adalardıń, ata-analardıń, muǵallimlerdiń úlgisi, balanıń mekteptegi hám úydegi jumıs kúnin anıq jobalastırıwǵa xızmet etedi. Joqarı klass oqıwshıları arasında ózin-ózi bahalaw úlken áhmiyetke iye. Sebebi bul waqıt eń bir juwapkershilikli dáwir bolıp tabıladı. Oqıwshıda ózin-ózi tárbiyalawı keleshegin kórsetiwge tásir etedi.

Tárbiyada oqıwshılardıń jası hám olardıń ózine say ózgesheliklerin esapqa alıp pedagog hár bir oqıwshı menen jeke islesiwın, olardıń qábileti hám qızıǵıwshılıǵına súyenip is tutıwı tiyis. Álbette bunday pedagog ózi isine puxta bolıwı, hár bir oqıwshı menen juwapkershilikli is tutıwı, oqıwshılar menen isle-siwinde tárbiyalıq jumıslardı belsendilik penen alıp barıwı tiyis.

“Ózlestirmewshilikti joq etiw hám ekinshi jılǵa qaldırmaw wazıypaların sheshiw ushın oqıtıwshılar barlıq shólkemlestiriwshilik - pedagogikalıq, pikir-tárbiyalıq, didaktikalıq qurallardan paydalanǵanlıǵında . Bunda mektep pedagogikalıq jámáatiniń tayarlıǵı úlken áhmiyetke iye boldı”.

Pedagogikalıq jámáatti xarakterleytuǵın ózlestirmewshilikti joq etiwge psixologiyalıq tayarlıq ónimli qural wazıypasın atqaradı. M.P.Kashinning aytıwınsha, bunday shárayatta oqıwshılardıń klasstan-klassqa qaldırılıwın joq etiw, mashqalasına múnásibeti ózgeredi.

Rostovlıq oqıtıwshılardıń barlıq oqıwshılar biliw imkaniyatlarına iseniwi pedagoglardıń barlıq oqıwshılardıǵa birdey jantasıwdı ańlatpaydı, oqıwshılardıń individual ózgesheliklerin esapqa alǵan jaǵdayda olardıǵa differentsial jantasıwdı ámelge asırıw, oqıw tárbiya protsessin quramalastırıwǵa baǵdarlanǵan ulıwma ilajlar sisteması islep shıǵılǵan.

Oqıwshılardıń individual ózgesheliklerin úyreniw, olar mektepke kelemen degenshe ótkeriledi. Ayırım kemshiligi bar balalar ajratıladı. Soń olardıǵa mekteptegi tálim protsessinde bul balalarǵa tiykarǵı itibar qaratıladı.

Ózbekstan psixolog alımlarınan E.G.Goziev. S.A.Axunjanova, A.X.Yugay, R.İ.Sunnatova, T.M.Adizova, Z.T.Nishanovalardıń ilimiy jumıslarında da ózlestirmewshi oqıwshılar haqqında qımbatlı pikirler ayılǵan. E.G.Goziev oqıwshılardıǵa oylaw operatsiyaların, ulıwmalastırıw usıllarına úyretiw arqalı ózlestirmewshilikti joq etiw múmkin, dep esaplaydı.

S.A.Axunjanova balanıń mektepke iykemlesiw arqalı ózlestirmewshilikke tásir etiwshi sub`ektiv faktorlardan biri ekenligin aytadı. Balalar mektepke qanshelli

tayar bolmasa, mektepke iykemlesiw dáwiri sonshelli uzaq hám qıyın ótedi. Psixologlar balanı mektepte oqıwǵa tayar dep, onıń fizikalıq, psixologiyalıq hám shaxsıy tayarlıǵın názerde tutadı.

A.X.Yugay izertlewlerinde 4-5 klass oqıwshılarınıń orıs tilin bos ózlestiriwshi oqıwshıları úyrenilgen. Avtor orıs tilin ózlestiriw boyınsha arnawlı dástúr islep shıǵadı.

T.M.Adizova mektep psixologlarınıń ózlestire almaytuǵın baslawısh klass oqıwshıları menen alıp baratuǵın psixologiyalıq-korreksiyalıq jumısları, ózlestirmewshiliktiń sebepleri haqqında ayrıqsha aytıp ketedi. Avtor birinshi klassta oqıtıwdıń tiykargı qıyınshılıq ózgeshelikleri sıpatında mektepten psixogen beziwdi kórsetedi. Psixogen kesellik bul ruwxıy faktorlar tásirinde kelip shıǵatuǵın kesellik esaplanadı. Bul kesellik balanıń mektepte, shańaraqta obektiv hám subektiv ornınıń buzılıwı, tálim –tárbiya protsessiniń qıyınlasıwı hámde onıń shaxsıy psixogeniniń payda bolıwı, yaǵnıy psixogen keselligi esaplanadı.

T.M.Adizova oqıtıwshılardıń ózlestirmewshi oqıwshılar menen alıp baratuǵın is-háreketleri haqqında toqtalıp ótedi. «Kópshilik hátteki eń tájiriyebeı oqıtıwshılar da ózlestirmewshilik sebebin oqıwshınıń is jaqpaslıǵı, tárbiyasızlıǵı menen baylanıstırıwǵa urnadı». Oqıtıwshı ózlestirmewshiliktiń túp mazmunın kem jaǵdaylarda ǵana oylaydı hám ózine tán ilajlardı izlemeydi.

R.İ.Sunnatova oqıwshınıń ózlestiriwi, mektepte bilim, kónlikpe hám jetiskenliklerdi iyelewde ata-analar, oqıtıwshılar, úlkenler járdem beriwı bala rawajlanıwınıń jaqın zonası, yaǵnıy bala erkin atqara almaytuǵın tapsırmalardı úlkenler járdeminde sheshiwdiń áhmiyeti haqqında aytıp ótedi.

Z.T.Nishanova ózlestirmewshiliktiń aldın alıwda baslawısh klass oqıwshılarında dóretiwshilik qábiletlerdi qalıplestiriw mashqalalarına toqtalıp ótedi. Onıń pikirinshe oylaw operatsiyaların durıs rawajlandırıw arqalı ózlestirmewshilikti joq etiw múmkin. Ol mektep psixologı paydalanıwı múmkin bolǵan dóretiwshilik uqıplılıǵın rawajlandırıwshı shınıǵıwlar sistemasın usınadı.

§2.2. Baslawish klass oqıwshılardı oqıwǵa qızıqtırıwshı shınıǵıwlar

Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı tómen oqıwshılardıń biliw protsesslerin rawajlandırıw ushın arawlı shınıǵıwlar kompleksin berip ótiwdi lazım taptım. Bul shınıǵıwlar kompleksi psixolog Z.Sherimbetovanıń ilimiy izertlew jumısınan alındı. (2007). Bul psixokorreksiyalıq dástúr mektep psixologları ushın islep shıǵılǵan. Biraq bul dástúrden oqıtıwshılar, klass basshıları, ata-analar da paydalanıwları múmkin. Bul shınıǵıwlar háptesine bir márte 34-35 minut dawamında sabaqtan so ótkeriledi.

Kim tezirek ?

- 1) Shınıǵıwdıń maqseti: Erkin dıqqatıń toplanǵanlıq dárejesin anıqlaw.

Shınıǵıwdıń barısı. Oqıwshılardıǵa qálegen bir testtegi kóbirek ushırasatuǵın háriplerdi óshiriw tapsırıladı. Mısalı «A» yamasa «E». Testi orınlaw tabısı óshiriw waqtı hám jol qoyılǵan qáteler óshirilmey qalǵan háriplerge baylanıslı boladı. Bunda tabıslar qollap-quwatlanıp barıladı.

Korrektura

Shınıǵıwdıń maqseti: Erkin dıqqatı qalıplestiriw.

Shınıǵıwdıń barısı: Oqıtıwshı qaǵazǵa bir neshe háripleri túsirip qaldırılǵan hám orınları almasıwılǵan gápler jazadı. Oqıwshıǵa bul tapsırmanı tek ǵana bir márte oqıp shıǵıw ruxsat etiledi. Bunda ol reńli qálem menen qátelerdi durıslap barıwı kerek. Keyin ol qaǵazdı dostısına beredi, ol basqa reńli qálem menen qalıp qoyǵan háriplerdi durıslap qoyadı.

«Selektor»

Maqseti: Oqıwshılarda erkin dıqqatı rawajlandırıw.

Oyin ushın qatnasıwshılardan biri «priyomnik» sıpatında tańlap alınadı. Topardıń basqa aǵzaları jetkerip beriwshiler sıpatında hár qıylı sanlardan baslap, hár qıylı baǵdarda sanaw menen bánt boladı. Priyomnik qolında qanday da bir

nárseni uslağan halda tınısh otırıp tıńlaydı. Ol nábwet penen hár bir uzatıwshıǵa iykemlesiwi lazım. Priyomnik biraz islegennen soń qolındaǵı nársesin qasındaǵı dostısına beredi. Ol da sol taqılette oyındı dawam etedi.

“Domino”

Shınıǵıwdıń maqseti: Sóz hám erkin este saqlawdı rawajlandırıw.

Shınıǵıwdıń barısı: Bul oyındı ótkeriw ushın okritkalar toplamı kerek boladı. Qatnasıwshılar stol átirapına aylana bolıp otırıp aladı. Hár bir qatnasıwshıǵa hár qıylı syujet súwretlengen kartochkalar tarqatıladı. Birinshi qatnasıwshı kartochkalardan birin basqalarǵa kórsetip, kartochkada súwretlengen nárseni óz ishine alǵan (erkek, fantaziya, jaman tús) sıyaqlılardı aytıp baslaydı. Oyındı baslağan qatnasıwshı óz ertegin tamamlap bolǵannan soń dostısına beredi.

Ol óz kartochkasın qoyıp, ertegin sonday dawam ettiredi, óz kartochkasındaǵı súwretlengen nárselerdide qosıp aytıp ketedi. Barlıq kartochkalar shıqqanǵa shekem oyın dawam etedi.

Ózara baylanıslı bolmaǵan sanlardı eslep qalıw

Shınıǵıwdıń maqseti: Assotsiativ este saqlawdı rawajlandırıw

Shınıǵıwdıń barısı: Oqıwshıǵa izbe-izlikte 10-12 sanlarınan ibarat sanlardı yadlap qalıw usınıs etiledi. Bunda tiykargı itibar sanlardı mexanikalıq ráwishte tákirarlawǵa emes, bálki olar arasındaǵı logikalıq baylanıstı izlewge qaratıladı. Mısalı, 6513024860, $65:13=5$, 0,2,4,8,6- ósip barıwshı jup sanlar, tek ǵana aqırǵı eki sannıń ornı almasqan .

65-úyińizdiń nomeri, 86 atańızdiń toyı bolǵan jıl. Áne sonday analizden soń oqıwshılar qaǵazǵa natural sanlardı jazıwları kerek. Este qaldırıw ushın tosattan sanlar qatarı beriledi. 6442180814, 9876123450, 2456680973, 01982376445, bul shınıǵıw oqıwshılardı hár qıylı sanlardı ańsatlıq penen este saqlaw uqıplılıǵın rawajlandıradı.

Uqsası hám ayırmashılıǵı

Shınıǵıwdıń maqseti: Oqıwshılarda salıstırıw operatsiyasını rawajlandırıw.

Shınıǵıwdıń barısı: Oqıwshılardıǵa túrli predmet hám túsiniklerdi salıstırıw wazıypası beriledi. Máselen oqıwshılardıǵa jaqsı tanıs predmetler :sút hám suw, sıyır hám at, samolet hám poezd. Bul predmetler súwretlengen súwretlerden de paydalanıwı múmkin. Bu predmetlar tasvirlengen rasmlardan ham foydalanısh mumkin. Durıs juwaplardıń ulıwma sanı belgilenedi. Qáteler sanı da esaplanadı. Salıstırıw ushın tiykardı kóbirek tapqan yaki aqırǵı juwaptı aytqan oqıwshı jeńip shıǵadı.

Gáp dúziw

Shınıǵıwdıń maqseti: ulıwmalastırıwda jańa obrazlardı jaratıw. Shınıǵıwdıń barısı. Qálegen úsh sóz alınadı, olar ózara baylanıslı bolmawı kerek. Mısalı «Dárya», «Qálem», «Ayıw». Mine usı úsh sóz quramına kiritip ilajı barınsha kóbirek gáp dúziwi múmkin. Bunda basqa sózlerdi de qosıwına boladı. Biraq basında berilgen úsh sóz qatnasıwı kerek.

«Bul súwrette ne jetispeydi»?

Bul metodika boyınsha balaǵa súwretler beriledi. Hár bir berilgen súwretlerde 1 detal jetispeydi. Balaǵa bul detal`dı tawıp tez anıqlap aytıp beriw tapsırıladı.

Sekundomer járdeminde tapsırmanı orınlanǵanlıǵı anıqlap barıladı.

Nátiyje tómendegishe bahalanadı:

10 ball bala tapsırmanı 25 sekund ishinde 7-súwrettegi jetispey qalǵan predmetlerdi atap berse.

8-9ball -26 dan 30 sekund ketse,

6-7ball-tapsırmanı orınlaw ushın 31den 35 sekund qa shekem paydalanıladı.

4-5 ball-barlıq jetispegen predmetlerde tabıwǵa 36-40 sekund waqıt ketkizse.

2-3 ball 41-45 sekund waqıt ketkizse,

0-1 ball-45 sekund waqıt ketkizse qoyıladı.

10 ball alsa-júdá joqarı,

8-9 ball-joqarı,

4-7 ball-ortasha,
2-3 ball-tómen,
0-1 ball-júdá tómen boladı.

Dıqqatın anıqlaw metodu.

Bunda balalardıń dıqqatın úyreniw boyınsha metodlardan paydalanıladı, olardıń dıqqatının turaqlılıǵı, kólemi anıqlanadı. Bularda korrektsiya qılıw ushın bir qansha metodlardan paydalanıwǵa boladı.

Mısalı: «İzle hám siz».

Metodika járdeminde dıqqatın turaqlılıǵın hám produktivligin anıqlaw mumkin. Balalǵa súwret kórsetiledi. Súwrette ápiwayı figuralar beriledi. (Zamarrıq, uy, top, gul, shelek, bayraq). Balalarda izertlewdi baslamastan aldın tómendegi mazmunında instruktsiya beriledi.

«Bizler házir sizler menen sonday oyın oynaymız, men sizlerge hár qıylı formada súwretler menen berilgen kartina kórsetemen, bul súwrettegi predmetler sizlerge jaqsı tanıs. Men baslan dep aytqan waqıtta bul predmetlerdi izleysiz hám sızıp shızıp shıǵamız. Men toqtań dep aytpaǵansha dawam etesiz. Pedagogikalıq hám psixologiyalıq praktikada eń áhmiyetli metodlardın biri-baqlaw metodu bolıp esaplanadı. Baqlaw-obekti anıq maqsetke baǵdarlangan jaǵdayda alıp barıladı. Baqlaw metodu ózinin arnawlı katergoriyalarına iye. Baqlaw nátiyjeleri tómendegilerden ibarat.

-Psixologiyalıq qubılıslar haqqında janadan maǵlıwmatlar alıw.

-İzertlewshi obektlerde I-informatsiyalar toplaw.

-Basqa metodlar járdeminde (anketa) faktlerdi bahalaw.

-Berilgen unısilardı tekseriw.

2. Jáne bir nátiyjeli metodlardıń biri eksperiment metodu bolıp esaplanadı. Eksperiment tábiy, ámeliy hám dóretiwshi boladı.

Tábiy eksperiment - oqıw tarbiya sharayatlarında áhmiyetli ózgesheligi menen xarakterlendi.

Ámeliy eksperiment-qatań standartlastırılǵan belgileri menen ajıralıp turadı.

Dúziwshi eksperiment-endigi izertlenip atırǵan jumıstıń nátiyjelerin pedagogikalıq praktikada kóriwden ibarat.

3. Pedagogikalıq psixologiya praktikada soraw metodıda keń taralǵan. Olardıń biri-anketa, interv`yu hám sáwbet turleri bolıp esaplanadı. Sol waqıtta san toqtap maǵan eń sońǵı kórgen predmetindi kórsetken. Sol jáne baslan desem sızıp baslaymız. Hám solay oyın dawam etedi.

Bul metodıkada 25 minuttan isleydi. 5 márte (hár 30sekundtan) «Toqta» hám «Basla» dep ayıladı.

Eksperimentator bul metodıkada balaǵa berilgen predmetlerdi hár qıylı etip sızıp tapsırıladı. Máselen: juldızshanı tuwrı sızıp penen, uydı kese sızıp penen sızıp tapsırıladı.

Oqıwshılardıń oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewiniń aldın alıw boyınsha ilajlar sisteması hár bir oqıwshı real oqıw imkaniyatlarınıń barlıq tiykarǵı quram bóleklerin kompleks rawajlandırıwǵa, yaǵnıy shaxstıń intellektual, erkli, tarawların bir waqıtta rawajlandırıwǵa, onıń tálim hám tárbiyası birligin támiyinlew, oqıwǵa hám jámaátke unamlı múnásibetin rawajlandırıw, onıń jumısqa uqıplılıǵın qalıplestiriwge baǵdarlanǵan bolıwı lazım. Oqıwshı real oqıw imkaniyatlarınan biriniń qalıplesiwi zárúrligin jetkilikli dárejede bahalamaw, bul sistemaniń tolıqlıǵına, pútinligine unamsız tásir kórsetedi hám nátiyjede oqıwǵa qızıǵıwshılıǵınıń tómenliginiń tabıslı aldın alıwǵa alıp kelmeydi.

Bunday kompleks jantasıwda tómendegilerdi itibarınızǵa usınılıp atırǵan oqıwǵa qızıǵıwshılıǵınıń tómenliginiń aldın alıw boyınsha mektepte, klassta, toparlıq hám individual didaktikalıq hám tárbiyalıq ilajlar birgelikte alıp barılǵanda ǵana ámelge asırılıwı múmkin.

Oqıwshılar oqıwǵa qızıǵıwshılıǵınıń tómenliginiń aldın alıwǵa baǵdarlanǵan mektepte ótkeriletuǵın ilajlar.

Mektep jámáátiniń oqıwǵa qızıǵıwshılıǵınıń tómenliginiń aldın alıw boyınsha alıp barılatuǵın jumıslarınıń nátiyjeliligi administratsiya, kásiplik shólkem hám «kamalat» oqıwshılar shólkeminiń shólkemlestiriwshilik uqıplılıqlarına baylanıslı boladı.

Oqıwǵa qızıǵıwshılıǵınıń tómenliginiń aldın alıw boyınsha mektepte ótkeriletuǵın ilajlarǵa tómendegiler kiredi.

1. Oqıwǵa qızıǵıwshılıǵınıń tómenliginiń aldın alıw boyınsha pedagogika hám psixologiya pániniń aldınǵı tájiriybelerin , usınısların mektep jámáátinde úzliksiz úyreniwdi shólkemlestiriw. Bul máselelerdi pedagogikalıq keńeslerde, oqıtıwshılardıń konferentsiyalarında ortaǵa qoyıw, talıqlaw úlken áhmiyetke iye. Metodikalıq birlespelerdiń jıynalıslarında ashıq talıqlanıwı múmkin. Bunday ilajlarda oqıwshılar ózlestirmewshiliginiń aldın alıw boyınsha mektep oqıtıwshıları hám oqıwshılardıń erisken jetiskenlikleri haqqında gazeta hám jurnallarda maqalalar shıǵarıw diywalıy gazetalar, kórgizbeler, ata-analar ushın seminarlar shólkemlestiriw úlken áhmiyetke iye.

2.Oqıwshılardıń oqıwda artta qalıwı, onı joq etiw usılları haqqında usı klassta sabaq beretuǵın barlıq oqıtıwshılalar hám psixologlardıń óz-ara pikir almasıwı, yaǵnıy psixologiyalıq-pedagogikalıq konsilium shólkemlestiriw.

3.Barlıq mektepler arasında klasslar aralıq ózlestirmewshiliktiń sebeplerin talıqlaw arqalı ulıwmalastırıw, olar arasınan óz mektebi ushın qolaylı táreplerin tańlap alıw, oqıwshılar ózlestirmewshiliginiń aldın alıw maqsetinde oqıw-tárbiya protsessin shólkemlestiriw boyınsha mekteptegi islenetuǵın jumıslardıń tiykarǵıların hám tiykarǵı basqıshların ajıratıw.

4. Oqıwǵa qızıǵıwshılıǵınıń tómenliginiń aldın alıwǵa qaratılǵan ilajlardı nátiyjeli ámelge asırıw ushın sanitariyalıq-gigienalıq shárayatların hám oqıw materiallarınıń bazasın jaqsılaw boyınsha rejelerdi anıqlaw, tómen ózlestiriwshi oqıwshılardıń temanı qabıl etiwine járdem beretuǵın didaktikalıq materiallardı tayarlaw.

5. Oqıwshılardıń oqıwǵa bolǵan múnásibetine unamsız tásir etiwshi faktorlar hám jaǵdaylardı anıqlaw maqsetinde mektep ornalasqan territoriyanı úyreniw. Bunday hádiyselerdi joq etiw ushın hákimiyat hám jámáát shólkemleri menen baylanıs ornatiw.

6. Birinshi klassqa qabıl etiletuǵın oqıwshılardı psixologtıń «haqıyqıy» kóriginen ótkeriw, oqıwǵa tayar emes balalar menen túrli shınıǵıwlar ótkeriw.

7. Oqıwshılardıń is qábiletlerin bekkemlew hám olardıń real oqıw imkaniyatların rawajlandırıw ushın mekteplerde qısqı hám jazǵı sawallandıırıw lagerleri hám sport dógereklerin shólkemlestiriw.

8. Oqıwǵa qızıǵıwshılıǵınıń tómenliginiń aldın alıw boyınsha ilajlar sistemasın ámelge asırıw ushın mektepte úzliksiz baqlaw jumısların alıp barıw tiyis. Bunıń ushın tómendegilerdi ámelge asırıw kerek;

a) Psixologiyalıq-pedagogikalıq konsilium nátiyjelerin, oqıwshılardıń qaysı pánnen ózlestirmey atırǵanlıqların anıqlawshı jazba jumıslarınıń nátiyjelerin tekseriw;

b) Sabaqlarǵa kirgende oqıtıwshılar tárepinen oqıwǵa qızıǵıwshılıǵınıń tómenliginiń aldın alıwshı usıllardan paydalanıp atırǵanlıqlarına itibar beriw, (quramalı temalarǵa itibar beriw, tiykarǵıların ajıratıw, oqıwshılardıń jańa materiallardı qalay ózlestirgenliklerin tekseriw, úzliksiz bekkemlew hám tákirarlaw, qáteler ústinde islew, oqıwda artta qalıp atırǵan oqıwshılardıǵa individual jantasıw hám t, b;

v) Klasslardıń jıllıq, shereklik hám hár kúngi ózlestiriwi, jazba jumısları hám diagnostikalıq jumısların úzliksiz analiz qılıw, kemshilikler, olardı joq etiw boyınsha ilajlar sistemasın anıqlaw;

s) Oqıwshılardıń oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıqların arttırıw, oqıw kónlikpelerin qalıplestiriw ushın klass basshılarınıń «kamalat» shólkemi menen alıp barǵan birgeliktegi jumıslarınıń jaǵdayın úyreniw;

d) Oqıwǵa qızıǵıwshılıǵınıń tómenliginiń aldın alıw boyınsha mektep hám shańaraq birge islesiwın ámelge asırıw klass basshılarınıń ata-ana menen alıp barıp atırǵan jumısların analiz qılıw;

e) Ózlestiriwge qıynalatuǵın oqıwshılardı arnawlı esapta baqlap barıw;

j) Oqıwshılar xızmetindegi qıyınshılıqlardı úyreniw, ózlestirmewshilik metodların iyelew maqsetinde oqıwshılardıń xızmetin ózleri analiz qılıwların jaqsılaw.

Aldıńǵı oqıtıwshılardıń qatar tájiriybelerin ulıwmalastırıw hám eksperimental izertlewlerge qaraǵanda, ózlestirmewshiliktiń aldın alıw ushın mekteptegi ulıwma ilajlardan tısqarı, aldıńǵı jámáátlerde klasslar arasında, toparlıq hám individual profilaktikalıq ilajlar da zárúr.

Oqıwǵa qızıǵıwshılıǵınıń tómenligin arttırıwǵa baǵdarlanǵan ilajlar sisteması bárqulla unamlı nátiyje bere bermeydi. Oqıwshılardı tereń hám tolıq úyreniwdiń jetispewshiligi, óz waqtında profilaktikalıq ilajlardı qollanbaw, kesellik, jasaw ortalıǵınıń ózgeriwi hám basqa bir qatar sebeplerge baylanıslı ayırım oqıwshılarda dáslep waqtınshalıq, soń turaqlı ózlestirmewshilik payda boladı. Bunday jaǵdaylarda oqıwshılar ózlestirmewshiliginiń aldın alıw boyınsha ilajlar menen bir qatarda onı joq etiwge qaratılǵan ilajlarda zárúr boladı.

Psixologiyalıq-pedagogikalıq konsiliumda mashqalanıń sebebin tańlap bolǵannan soń házirgi waqıttaǵı tiykarǵı sebepler anıqlanadı. Mashqalanıń tiykarǵı sebebin biliw ushın kóbinese pedagogikalıq tásir quralları arasınan qolaylısın tańlaw, qısqa waqıt ishinde unamlı nátiyje beretuǵın, oqıwda arqada qalıwdıń tiykarǵı sebebin joq etiwge qaratılǵan usılların tańlaw imkaniyatın beredi.

Oqıwǵa qızıqpawshılıq jaǵdayları bilimler hám arnawlı kónlikpeler, jetiskenlikler barlıǵında úzilis penen xarakterlener eken, tańlanatuǵın ilajlar sisteması dástúrdegi temalardı ózlestiriwdegi úzilistiń joq etiliwine qaratılıwı maqsetke muwapıq.

Bilimlerdegi boslıqtı toltırıw eger oqıwshı xızmetin sheberlik penen rejelestiriw temanı úzliksiz tákirarlaw menen birge qolaylı klimat jaratıw, oqıwshıǵa jaqsı sóylew, onıń boslıqtı toltırıwdaǵı birinshi tabısların marapatlaw, durıs bergen juwapları ushın maqtaw, onıń barlıq qıyınshılıqları, sorawları tilekleri, dıqqat penen qarap shıǵılsa, tabıslı boladı. Bunda oqıwshı islerin durıs bahalaw úlken áhmiyetke iye. «Eki» baha, «nol» balların hádden tısqarı kóp qoyıw oqıwǵa unamlı motivlerin sóndirip, oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıqtı rawajlandırıwǵa tosqınlıq etedi. Sonıń menen birge oqıtıwshı belgilengen múddette oqıwshılardıń wazıypaların orınlap barıwı qadaǵalanıp barılıwı kerek.

Joqarıdaǵılardı ulıwmalastırıp oqıwǵa qızıǵıwshılıǵı tómen oqıwshı bilim hám kónlikpelerindegi kemshiliklerdi joq etiw ushın tómendegi jumislardı ámelge asırıw tiyis.

1. Oqıw xızmetin rejelestiriwde járdem beriw.
2. Oqıw xızmeti protsessinde qosımsha jol-joba beriw.
3. Oqıw xızmetine iytermelew.
4. Oqıw xızmetin baqlaw.

Eger másláhát hám usınıslar járdem bermese, oqıwǵa qızıǵıwshılıǵı tómen oqıwshınıń úy tapsırmaların mektepte tayarlawına járdem beriw kerek. Sonıń menen birge shańaraqqa ata-analar komiteti, máhálledegi jámaát shólkemleri arqalı jámaát tásiiri shólkemlestiriledi. Ayırım oqıwshıǵa unamlı tásiirdi toqtatıw ushın ayırım puqaralardıń ata-analıq huqıqınan ayırıwǵa shekem tásir qurallarınan da paydalanıladı. Joqarıda keltirilgen oqıwǵa qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewin korrektsiya etiwde qollanılatuǵın ilajlar sisteması oqıtıwshılardıǵa klassta oqıwshılar menen individual hám toparlıq jumislardı shólkemlestiriwde paydalanıwları múmkin.

Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıqtıń tómenlewiniń aldın alıw boyınsha ilajlar sisteması hár bir oqıwshı real oqıw imkaniyatlarınıń barlıq tiykarǵı quram bóleklerin kompleks rawajlandırıwǵa, yaǵnıy shaxstıń individual intellektual, erkli

sezimlerin bir waqıtta rawajlandırıwǵa, onıń tálim- tárbiyası birligin támiyinlew, oqıwǵa hám kollektivke unamlı múnásibetti rawajlandırıw, onıń jumısqa uqıplılıǵın rawajlandırıwǵa baǵdarlangan bolıwı lazım. Oqıwshı real oqıw imkaniyatlarınan biriniń rawajlanıw kerekligin bilmewi bul sistemaniń tolıqlılıǵına, pútinligine unamsız tásir kórsetedi hám nátiyjede ózlestirmewshilikti tabıslı aldın alıwǵa alıp kelmeydi.

Bunday kompleks jantasıw waqtında tómendegi berilgen oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewiniń aldın alıw boyınsha mektepte, klassta, toparlıq hám individual didaktikalıq, tárbiyalıq ilajlar birgelikte alıp barılǵanda ámelge asırılıwı múmkin.

Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewiniń aldın alıw boyınsha klassta ótkeriletuǵın ilajlar.

Klassta ótkeriletuǵın tárbiyalıq tásir oqıtıwshılar, ata-analar, jámáátshilik hám oqıwshılar shólkeminiń kúshlerin oqıwshılardıń oqıw jetiskenligine tárbiyanıń tásirin asırıw maqsetinde birlestiriw menen baylanıslı. Oqıwda qıynalıp atırǵan balalarǵa qaraǵanda qolaylı aqılıy klimat jaratıw zárúr. Bunda birinshi náwbette balanıń ústinen kúliw, kemsitiwge jol qoymaw, tásirdiń antipedagogik usıllarına jol qoymaw kerek. Jáamáatte hár bir balanıń ásirese ózlestirmewshi oqıwshınıń táǵdiri haqqında qayǵırıwdı tárbiyalaw kerek. Bunday klimat jaqsı shólkemlestirilgen jámáatte ǵana jaratılıwı múmkin. Sonıń ushın da ózlestirmewshiliktiń aldın alıwdıń zárúr tárbiyalıq tásirlerinen biri oqıwshılar jámáátinde birdemlikti tárbiyalaw, oqıwǵa bolǵan unamlı múnásibetti tárbiyalawda jaslar shólkeminiń rolin asırıw boyınsha ilajlar shólkemlestiriw zárúr.

Jámáát barlıq tárbiyalıq kúshlerdiń maqsetke baǵdarlangan tásiiri hám birlesiw nátiyjesinde oqıwǵa qızıqpaytuǵın oqıwshı ózin-ózi tárbiyalawı hám oqıwǵa qızıǵıwı artadı.

Oqıwshılardı oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewiniń sebepleri haqqındaǵı psixologiyalıq-pedagogikalıq konsilium juwmaǵı menen tanıstırıp barıw maqsetke muwapıq, úy tapsırmaların orınlawǵa ketetuǵın waqıttı úzliksiz anliz qılıw zárúr.

Klassta oqıw islerin shólkemlestiriw elementlerin iyelew boyınsha arawlı shınıǵıwlar shólkemlestiriw maqsetke muwapıq boladı. Oqıwshılardı óz kún tártibin durıs shólkemlestiriwge úyretiw, úyde hám mektepte óz betinshe oqıw islerin tiykarǵı basqıshların ajratıw, kitap penen durıs islew, oqıw hám miynet tapsırmaların orınlawda úzliksiz óz-ózin tekseriwdi ámelge asırıwǵa úyretiw zárúr. Dıqqat, este saqlaw, oylaw sıyaqlı biliw protsesslerin rawajlandırıw jolları menen oqıwshılardı tanıstırıw zárúr.

Tárbiyalıq jumıslar tiykarında oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewiniń aldın alıw klass jámaáti turmısın sonday shólkemlestiriw menen baylanıslı, bunda hár bir oqıwshı dosları menen úzliksiz baylanıstı sezedi. Olar menen qarım-qatnasqa zárúrlık sezedi. Bul bolsa klasstan tısqarı jumıslardıń hár qıylı formaların shólkemlestiriw hám hár bir oqıwshınıń mekteptegi ózin-ózi basqarıw organları sistemasına tartıwdı ańlatadı. Bunday jumıslardı shólkemlestiriwde ul hám qız balalardıń qızıǵıwshılıqların esapqa alıw, oqıwshılardı erkinlikti rawajlandırıwǵa alıp keledi.

Bul jumısta oqıwshılardıǵa ata-anaları járdem berwleri kerek. Oqıw jılı basında oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı tómen oqıwshılar ata-anaları menen jaqın baylanıs ornatıw ushın barlıq ilajlardı islep shıǵıw, olardıń úylerine barıw, perzentleri oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewiniń aldın alıw boyınsha birgeliktegi jumısların islep shıǵıw zárúr. Shańaraqtıń tárbiyalıq tásiri ónimdarlıǵın asırıw maqsetinde ata-analar jıynalıslarında balalardıń hár tárepleme rawajlanıwı hám tárbiyasındaǵı olardıń rolin arttırıw haqqındaǵı máselelerdi talıqlaw zárúr. Oqıwda arqada qalıwdıń aldın alıw boyınsha klasstaǵı ilajlar individual jumıslar menen

birge alıp barılıwı zárúr. Bos ózlestiriwshi oqıwshılardıń oqıw jumısların jaqsı shólkemlestiriw hám rejelestiriwde jetekshi kónikpe hám uqıplılıqların rawajlandırıwǵa, tiykarǵısın ajratıw kónlikpesine, oqıwda ózin-ózi baqlaw, úy tapsırmaların orınlawda aktivlik hám erkinlikti qalıplestiriwge itibar beriw zárúr. Arnawlı izertlewlerden belgili úy tapsırmaların qıyın ózlestiriwshi oqıwshılardıǵa bárqulla kem beriw jolı menen emes, al sabaq waqtında olardıǵa basqa oqıwshılardıǵa qaraǵanda kóbirek járdem kórsetiw jolı menen sheshiledi. Oqıwshılar qıynalatuǵın sorawdıń ózlestiriliwi álbette baqlanıwı zárúr. Sabaq qaldırǵan oqıwshınıń ótilgen temanı ózlestirgenligi baqlap barılıwı tiyis.

Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómen oqıwshılar menen ótkeriletuǵın toparlıq hám individual ilajlar.

Oqıwshılar hám klass basshısı tárbiyalıq tásirlerdi tańlawda bos ózlestiriwshi oqıwshılar menen jámáát tapsırmalarınan shette qalmawı bunday tapsırmalarǵa jedel qaratılıwı zárúr. Olarda bul tapsırmalardı orınlaw protsessinde sanalı tártip intizam hám juwapkershilik sezimi joqarı boladı.

Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı tómen oqıwshılarda oqıwǵa degen qızıǵıwshılıǵın arttırıw ushın hár qıylı pánler boyınsha dógereklerge, texnikalıq dóretiwshilik penen baylanıslı hár qıylı ǵalabalıq ilajlarǵa tartılıwı lazım, bul olarda erklik sıpatlardı da qalıplestiredi.

Jámáát shólkemleri menen birgelikte oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı tómen oqıwshılardıǵa oqıwda hár qıylı túrdegi járdem beriliwi zárúr. Bunda jaqsı oqıytuǵın oqıwshılardıǵa oqıwda hár qıylı túrdegi járdem shólkemlestiriliwi zárúr. Oqıw hám jámáát aktivleri arasında bos ózlestiriwshi oqıwshınıń kishigirim tabısına da itibar berip, marapatlaw, maqtaw zárúr.

Ayırım jaǵdaylarda tapsırmalardı almasırıp turıw zárúr, aldınnan túrli járdem kórsetip, ózine isenim hám shın kewilden aktivlikke iytermelew, oqıwda hám miynette tabısqa erisiw ushın shárayatlar jaratıp beriw kerek. Juwapkershilik hám

tártip-intizam ornına ayırım oqıwshılardıń ózlestiriwi jaqsılanıp atırǵanlıǵın bárqulla aytıp barıw kerek. Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewiniń oqıwshılar tárbiyası qıyın oqıwshılar menen islesiwde ayırım jaǵdaylarda májbúrlew hám sózsiz boysınıw ilajların qollanıwı da múmkin, biraq olardan paydalanıw waqtı-waqtı menen bolıp, tárbiyalıq tásirdiń basqa usılları menen birgelikte alıp barıladı. Talapshańlıq ádalatlı, durıs hám ólshemli bolıwı tiyis.

Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewiniń oqıwshı shaxsınıń erkli, individual intellektual hám sezimlerinde óz ara muwapıqlıq joq ekenligin esapqa alıp, tapsırmalardı hám óz-ózin tárbiyalaw quralların tańlawda hár kúni járdem kórsetiw tiyis, bul jumıslardı juwmaqlap aytqanda jámaát aldında qollap- quwatlaw arqalı olardı marapatlaw zárúr.

Oqıwshılarda oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewin joq etiw boyınsha ilajlar sisteması.

Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómen oqıwshı arqada qalıwın joq etiwge baǵdarlangshǵan ilajlar sisteması bárqulla tabıslı bola bermeydi. Oqıwshılardı tereń hám tolıq úyreniwdiń jetispewshiligi, óz waqtında profilaktikalıq ilajlardı qollanbaw, kesellik, jasaw ortalıǵınıń ózgeriwi hám basqada bir qatar sebeplerge qaray ayırım oqıwshılarda dáslep waqtınsha, soń turaqlı ózlestirmewshilik payda boladı.

Bunday jaǵdaylarda oqıwshılar oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewiniń aldın alıw ilajları menen bir qatarda onı joq etiwge qaratılǵan ilajlarda zárúr boladı. Eger oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewiniń aldın alıw boyınsha ilajlar klassta hám toparda ótkeriletuǵın ilajlarǵa bólinse, onday jaǵdaylarda oqıwǵa yuolǵan qızıǵıwshılıqtı joqarılatıwǵa qaratılǵan ilajlar individual xarakterge iye boladı.

Psixologiyalıq hám pedagogikalıq konsiliumda oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewi sebeplerin talıqlaǵanda, házirgi waqıttaǵı tiykarǵı

sebepler anıqlanadı. Oqıwshı oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewiniń tiykarǵı sebeplerin biliw kóbinese pedagogikalıq tásir quralları arsınan qolayın tańlaw, qısqa waqıttıń ishinde unamlı nátiyje beretuǵın, oqıwda arqada qalıwdıń tiykarǵı sebebin joq etiwge qaratılǵan usılların tańlaw imkaniyatın beredi.

Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewiniń hádiyesi bilimler hám arnawlı kónlikpe hám jetiskenliklerdiń barlıǵında úzilis penen túsiner eken, tańlanatuǵın ilajlar sisteması dástúrdegi temalardı ózlestiriwdegi úzilistiń joq etiliwine qaratılıwı maqsetke muwapıq boladı.

Oqıwshılar bilimindegi boslıqtı toltırıwǵa qaratılǵan ilajlar sisteması nátiyjeli bolıwı ushın bilim hám kónlikpelerdegi boslıqtıń tereńligi hám xarakterin birinshi náwbette izertlew, anıqlaw zárúr. Bul maqsette kurstıń qaysı bólimleri ózlestirilmegen, bul bólimdegi qaysı bólimler ózlestirilgen, túsindirmeniń qaysı elementleri jaqsı ózlestirilmegen, ámeliyatta misallar sheshiwde, shınıǵıwlar orınlawda úyrenilgen kónlikpelerdi ámeliyatta qollanıwda qanday boslıqlar bar ekenligi anıqlanadı.

Bilimdegi boslıqtı anıqlaw hám toltırıwda dástúrlestirilgen tiptegi shınıǵıwlar úlken áhmiyetke iye. Mashqalanı kishi bólimlerge ajratıw, hár biri durıs ózlestirilgenligin baqlaw, barlıq mashqalanı, oqıwda arqada qalıw sebebin joq etiwde nátiyjeli esaplanadı.

Kóbinese oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı tómen oqıwshılar oqıwda arqada qalıwda oqıw isleri barısınıń rolin túsine bermeydi. Olar ózleriniń oqıwǵa qızıqpawshılıǵınıń sebebin erinsheklik yamasa materialdı jaqsı eske túsire almawınan izleydi. Ayırım oqıtıwshılar da oqıw islerin ásten orınlaw, dástúrdegi zárúr maǵlıwmatlardı, materiallardı yadlay almawınan dep bahalap, qátege jol qoyadı. Sonıń ushın oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı tómen oqıwshılar menen islegende, olardıń oqıw isleri barısın bárqulla anıqlaw zárúr.

Óz-ózin baqlawdaǵı kónlikpe hám jetiskenliklerindeki kemshiliklerdi joq etiwge ayırıqsha itibar qaratuw zárúr. Jaman orınlangan úy tapsırması ushın jaman baha qoyılsa, oqıwshı úyde sabaqlardı jaqsı tayarlaǵanlıqların aytadı. Bunday qátelesiwge sebep úy tapsırmaların orınlap atırǵanda material ózlestirilgenin tekserilmewinen boladı.

Bilimlerdegi boslıqtı toltırıw eger oqıwshı xızmetin sheberlik penen rejelestiriw, temanı úzliksiz tákirarlaw menen birge qolay aqılıy klimat, oqıwshıǵa jaqsı múnásibette bolıw, jaqsı sóylew, onıń boslıqtı toltırıwdaǵı birinshi tabısları qollap-quwatlanılsa, durıs juwaplar ushın maqtap barılsa onıń barlıq qıyınshılıqları, sorawları tilekleri, dıqqat penen qarap shıǵılsa, jaqsı nátiyje beredi. Bunda oqıwshı oqıw islerin durıs bahalaw úlken áhmiyetke iye. «Eki baha» , «nol» balların hádden tısqarı kóp qoyıw, oqıwǵa unamlı motivlerin sóndirip, oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı tómen joq etiwge tosqınlıq etedi. Sonıń menen birge oqıtıwshı belgilengen múddette oqıwshılardıń wazıypaların orınlawın qtań túrde baqlap barıw kerek.

Joqarıdaǵılardı ulıwmalastırıp ózlestirmewshi oqıwshı bilim, kónlikpe hám tájiriybelerindeki kemshiliklerdi joq etiw ushın tómendegi jumıslardı ámelge asırıw zárúr.

1. Oqıw xızmetin rejelestiriwde járdem beriw.
2. Oqıw xızmeti protsessinde qosımsha jol-joba beriw.
3. Oqıw xızmetine iytermelew.
4. Oqıw xızmetin baqlap barıw.

Óz betinshe jumıslardı shólkemlestiriw arqalı oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewin joq etiw bolmaǵanda, olardı jaqsı oqıytuǵın oqıwshıǵı biriktirilip qoyıladı. Dástúrdegi materiallardıń kóbisi ózlestirilmegende, oqıtıwshınıń ózi oqıwshılar menen qosımsha shınıǵıwlar ótkeredi. Bunday qosımsha shınıǵıwlardı ótip atırǵanda tómendegilerge itibar beriw kerek:

A) Oqıwshılarda oqıwdaǵı kemshilikler haqqında soraw beriw kónikpesin qálipsesteriw.

B) Qolay aqılıy psixologiyalıq klimat jaratıw, oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómen oqıwshınıń hár qanday sorawına qızıǵıwshılıq penen juwap qaytarıw, bul oqıwshı basınan keshirip atırǵan qıyınshılıqlardıń áhmiyetin oqıtıwshıǵa tez ańlaw imkaniyatın beredi.

V) Máselelerdi sheshiwdiń ulıwma jolların túsindiriwde oqıwshılardıǵa járdem beriw.

G) Qosımsha shınıǵıwlarda tek ǵana ótilgen materiallardı emes, al jańa temalardı ózlestiriwge de járdem beretuǵın tapsırmalardı sheshiw zárúr.

Intellekt rawajlanıwında boslıqtı joq etiwde individual jantawdıń tabısı oqıtıwshınıń bilimlerde tabıslı ózlestiriwine kesent beretuǵın oqıw isiniń basqasha usılların anıqlawǵa baylanıslı. Basqasha usıllardıǵa bilimlerde ózlestiriwde kesen beretuǵın mexanikalıq este saqlap qalıw, úyrenilip atırǵan nárseden tiykarǵısın ajırata almaw, oylawdıń erkin emesligi, aqılıy operatsiyalardı kóshire almawshılıq, hám basqalar kiredi. Oqıwshılardıǵa erkin pikirlewdi, oylawdı rawajlandırıwda Birinshi prezidentimiz I.A.Karimovtıń Oliy Majilis IX sessiyasında sóylegen sózi úlken áhmiyetke iye: “Demokratiyalıq jámiyette balalar, ulıwma hár bir insan erkin pikirleytuǵın etip tárbiyalanadı. Eger balalar erkin pikirlewdi úyrenbese, berilip atırǵan tálim nátiyjesiz boladı. Álbette bilim kerek, biraq bilim óz jolına, erkin pikirlew de úlken baylıq esaplanadı.”.

Boslıqtı joq etiw protsessinde oylawdı rawajlandırıw ushın kóbirek úy tapsırmalarınń óz betinshe sheshiw, menen birge oylaw operatsiyaların rawajlandırıwǵa úlken áhmiyet beriw zárúr. Oqıtıwshı bul isti jeńillestiriw maqsetinde qáte pikirlerdi ayqınlastırıwdıń túrli usılların qollanıw kerek.

Aqılıy xızmettiń aqılıy emes usılların joq etiw ushın baslawısh klassta P.Ya.Galperinniń aqılıy háreketlerin basqıshpa-basqısh qálipsesteriw usılınan

paydalanıw zárúr. Birinshi basqısha háreketti orientirlew tiykarın iyewlew ushın másele predmetler, háripler, menen sheshiledi, yaǵnıy predmettiń tiykarǵı belgileri oqıwshılarǵa tayar halında kórsetiledi. Ekinshi basqısha predmetler sózde, sóz arqalı háreket etiw tiykar bolıp esaplanadı. Sońǵı basqısha aqılıy háreketler erkin tayanıshsız ámeliy háreketlerge ótedi.

Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewiniń joq etiwde biz kóbinese oqıwshınıń oqıwǵa bolǵan múnásibetin júzege keltirgen sebebin anıqlawımız kerek. Kóp jaǵdaylarda bunday sebepler qatarına kóp sabaq qaldırıw, oqıtıwshılar, ata-analar menen kelispewshilikler, oqıwdıń áhmiyetin túsinbewshilik oqıwshını oqıwdan shalǵıtatıwın qızıǵıwshılıqlardıń barlıǵı, óz oqıw imkaniyatların nadurıs bahalaw kiredi. Kóp jaǵdaylarda bos ózlestiriwshi oqıwshıda ózine isenbewshilik, ózlestirmewshilikti óz kúshi menen joq etiw imkaniyatına isenbewshilik, oqıwǵa unamsız múnásibet júzege keledi. Ayırım waqıtları kerisinshe jaǵdaylar da boladı, oqıwshı barlıq nárseni jaqsı orınlap atırman dep esaplaydı, biraq oqıtıwshılar olarǵa hádden tısqarı talapshań múnásibette bolıp atır dep oylaydı.

Bunday jaǵdaylarda oqıwshıda ózine bolǵan qattı isenim payda boladı. Soǵan uqsas jaǵdaylardı joq etiwdiń tiykarǵı quralı oqıwshı oqıw imkaniyatların bahalawdaǵı qalıplesken stereotiplerdi joq etiw bolıp esaplanadı, oqıwshınıń nadurıs qaraların ózgeriwdiń eń jaqsı usılı—ol kishi tabıslarǵa eriskende durıs bahalaw esaplanadı. Oqıwshınıń qızıǵıwshılıqlarına say wazıypalardı tańlap, oqıtıwshı gezektegi sabaqqa material tayarlaǵanda onı birgeliktegi xızmetke shaqıradı hám kórsetilgen aktivlik ushın maqtap, onı keyingi tapsırmalarǵa unamlı múnásibetin onshellı qıyn bolmaǵan temanı ózlestiriwde paydalanadı.

Oqıwshını jańa tabıslarǵa marapatlandırıw oǵan jánede quramalıraq tapsırmalardı orınlawǵa, bilim, kónlikpe hám jetiskenliklerindeki kemshiliklerdi toltırıwǵa iytermeleydi.

Anıq oqıw tapsırmaların orınlanıwın obektiv bahalaw menen birge tabısları ushın bárqulla marapatlanıp qáiplesken tómen ózin-ózi bahalawdı hám onıń tiykarında júzege kelgen oqıwshınıń oqıwǵa degen unamsız múnásibetin joq etedi. Bulardıń barlıǵı oqıwǵa bolǵan unamsız múnásibetin joq etiw ushın shárayat jaratadı.

Ayırım waqıtları oqıwǵa qızıǵıwshılıǵı tómen oqıwshılar bilim, kónlikpe hám jetiskenliklerdiń kemshiligi menen baylanıslı oqıwǵa unamsız múnásibetin qáiplestiredi. Bunday jaǵdaylarda oqıwǵa bolǵan unamsız múnásibetin joq etiwdiń tiykarǵı quralı retinde oqıwshıǵa ózlestirmegen temalardı ózlestiriwde individual járdem beriw kerek.

Oqıwǵa degen unamsız múnásibetti joq etiw protsessinde júzege kelgen mashqalalı jaǵdaylardı sheshiw, yamasa klass jámááti, ata-analar hám oqıtıwshılardıń talaplarına unamsız múnásibetlerin joq etiw boyınsha arnawlı jumıslar alıp barıwǵa tuwrı keledi. Eger bunday jaǵdaylarda júzege kelgen unamsız múnásibet qapashılıq, narazılıq, jalǵızlıq sıyaqlılarda payda bolsa, oqıwshınıń klass jámááti, ata-anaları, oqıtıwshılar menen óz ara múnásibet xarakterin ózgeriwleri shárt. Bunıń ushın dáslep, bunday oqıwshı menen múnásibette tuwrıdan-tuwrı jazalawdan waz keshiw kerek. Sonıń menen birge oqıtıwshı oqıwshınıń oǵan qoyılatuǵın talapları haqqında óz pikirlerin bilidiriwge iytermelewi zárúr.

Oqıtıwshılardıǵa, ata-analar hám klass jámáátine unamsız múnásibetin ashıqtan-ashıq kórsetetuǵın hám sanalı ráwishte mashqalalardı tereńlestiriwge shekem baratuǵın oqıtıwshılar menen islew birqansha quramalıraq.

Olarǵa jazalawda, isendiriwde tásir etpeydi. Bunday jaǵdaylarda oqıwshınıń oqıwdan tısqarı jumıslarǵa qızıǵıwshılıqları hám sheberliklerine tayanısh jaqsı nátiyje beredi, olardı klasstan tısqarı jumıslarǵa qaratıw arqalı klass jámááti, ata-analar hám oqıtıwshılar menen baylanısın bekemlew múmkin. Bul waqıttaǵı

oqıwshınıń kúshli táreplerin kóre alıw júdá zárúr. Máselen, oqıwshınıń sportqa qızıǵıwshılıǵın esapqa alıp, oqıwshınıń tábiyiy pánlerge múnásibetin ózgeriw múmkin. Klasstan tısqarı jumıslar arasında dógerekler, sektsiyalar, ásirese ul balalrdı qızıqtıratuǵın texnikalıq dógereklerge itibar beriw zárúr. Bunday jaǵdayda oqıwshı óz pikirleri hám hám qaraların qayta kórip shıǵadı. Bul bolsa bara-bara unamsız múnásibetti joq etiwge hám jetekshi xızmet túri bolǵan oqıwǵa qızıǵıwshılıǵın qalıplestirip baradı.

Oqıw materialınıń mazmunına, ásirese teoriyalıq máselelerdi úyreniwge unamsız múnásibetti joq etiw ushın ózlestirmewshi oqıwshıǵa teoriyalıq bilimlrdiń ámeliy paydasın anıq mısallarda kórsetiw lazım. Mısal ushın, kóbeytiwdi biliw dúkanǵa barıp nárse satıp alǵanda, aldanıp qalmawı ushın kerek ekenligin túsindiriw zárúr.

Oqıwǵa unamsız múnásibetin joq etiwde oqıwshılarda oqıwdıń sotsial áhmiyetin túsindiriw, oqıw tek ǵana islep shıǵarıw miynetinde aktiv qatnası ushın ǵana emes, shaxstıń hár tárepleme, garmoniyalıq rawajlanıwı ushın da zárúrligin úyretip barıwı kerek.

Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlew mashqalası sırt ellerde hár tárepleme tereń úyrenilgen. Olardan, Germaniyalıq alımlar G.Leve, G.Vitslak, V.Lost, G.Shter hám basqalardıń aytıwınsha, mashqalanıń baslı sebebin mektepte pedagogikalıq jumıslardıń jolǵa qoyılıwınan izlew kerek. Olardıń pikirinshe, tálimniń tiykarǵı kemshiligine áhmiyet awdarmastan, bólinbesten beriliwinde. Oqıwshılar tiykarǵı hám ekinshi dárejeli belgilerdi ajratıwǵa qıynaladı. Germaniya pedagogları oqıwshılardıń oqıwǵa qızıqpaw sebeplerin kórsetiw menen birge, programmalastırılǵan tálimdi ámelge asırıw arqalı, ózlestirmewshiliktiń aldın alıw múmkin dep esaplaydı.

Polshalı pedagoglar V.Okon, Ch.Kupisieвич, Ya.Konopnitskiy hám basqalar ózlestirmewshiliktiń júzege keliwinde eki faktor bilimdeki boslıq hám

oqıwǵa múnásibettiń ózgeriwin baqlaydı, intellektual hám erkli sıpatlarındaǵı ózgeris itibarǵa alınbaydı. Mashqalanıń pedagogikalıq tárepleri jarıtıp berilgen didaktikalıq islerinde oqıwshı qanday oqıwı, oqıw protsessinde onıń rawajlanıw ózgeshelikleri qanday, olar dus keletuǵın qıyınshılıqlardı qalay jeńip shıǵadı, pedagogikalıq tásir nátiyjesinde onıń psixikasında qanday ózgerisler júz beredi sıyaqlı sorawlarǵa juwap berilmeydi.

Orıs psixologlarınan B.G.Ananew, V.S.Merlin, L.İ.Bojovich, N.A.Menchinskaya, N.G.Morozova, L.S.Slavina izertlewlerinde pedagogikalıq prtsesste bahanıń roli hár tárepleme úyrenilgen. Avtordıń atap ótkenindey, oqıwshılardı oqıw xızmetine iytermeleytuǵın motivler arasında olar tárepnen ózlestirilgen bilimniń oqıwshı tárepinen bahalanıwı úlken áhmiyetke iye. Bunday bahanıń qoyılmawı ózlestiriwge unamsız tásin kórsetedi. Bahanıńp tásir kórsetiwi nátiyjesinde balalarda shaxstıń tiykarǵı táreplerinen biri bolǵan óz-ózin bahalaw hám umtıw dárejesi qalıplese.

Joqarıda keltirilgen ádebiyatlar analizinen pedagog alımlar mashqalanıń bir qansha sebeplerin, oqıwǵa qızıqpaytuǵın oqıwshılar tiplerin anıqlaǵanlıǵı hámde ekinshi jılǵa qaldırıw hám ǵalaba ózlestirmewshilkti joq etiw boyınsha didaktikalıq, tárbiyalıq jumıstıń shólkemlestiriwshilk pedagogikalıq forma hám usılların belgilegeniniń guwası boldıq. Olardıń pikirinshe, ulıwma bilim beriw mektebinde oqıytuǵın barlıq oqıwshılar qolaylı sırtqı shárayatlar bar bolǵanda oqıtıwshılar járdeminde dástúrde belgilengen talaplardı orınlawı múmkin. Pedagog alımlar hám oqıtıwshılardıń uzaq waqıt oqıwǵa qızıǵıwshılıǵın arttırıw isenimi oqıw tárbiya protsessin shólkemlestiriwdiń qolaylı jolların izlewge májbúr etti.

Didaktlar izertlew obekti sıpatında pedagogikalıq shárayatlardı, oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı tómenlikti joq etiwge imkan beretuǵın oqıw- tárbiya protsessi ózgesheliklerin úyrendi. Bunday izertlewlr qatarına P.O.Efrussi, A.M.Gel`mont, S.M.Rives, M.A.Danilov hám basqalardıń izleniwlerin kiritiw múmkin.

Psixologlar oqıw protsessinde payda bolatuǵın oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı tómen oqıwshılardıń shaxs ózgesheliklerine, olar oqıw xızmetiniń ózine tánliklerin anıqlawǵa itibar qaratadı. Bunday izleniwlerge misal retinde P.P.Blonskiy, L.S.Slavina, N.A.Menchinskaya, Z.İ.Kalmikova, N.S.Korsakovaladıń izertlew jumısların kiritiw múmkin. Kópshilik sırt el pedagogları jumıslarında hár bir oqıwshıǵa ayrıqsha bilimler minimumın beriw zárúrliginen kelip shıqpaydı. Olar húkimran klass buyırtpasın erkin yamasa erkin emes ráwishte orınlap, test diagnostikasınan bir tárepleme paydalanıp, miynet, miyнетkeshlerdiń perzentleri eń tómen tálimdi alıwları zárúr dep esaplaydı. Sonıń menen birge watanparvar sırt el pedagogları jumıslarında oqıwshılardı oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın rawajlandırıwdıń bunday jantasıwǵa qarama-qarsılıqtı da ushıratıw múmkin. Oqıwshılardıń oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlew mashqalası menen P.P.Borisov(1990), L.V.Orlova(1991), A.X.Yugay (1987), N.P.Mayorova(1998), N.K.Korsakova(2001), L.K.Ermekbaeva (2003) hám basqalar shuǵıllanǵan. Ózbekstanlıq psixologlardan S.A.Axunjanova, A.X.Yugay, T.M.Adizova, R.İ.Sunnatova, E.Z.Usmanova, Z.T.Nishanova, G.K.Twlaganova, Z.Sherimbetovalardıń (2007) oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewi mashqalası haqqında ilimiy jumıslarında áhmiyetli pikirler bildirgen. Bap boyınsha juwmaqlar.

Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewi mashqalası shet ellerde hár tárepleme tereń úyrenilgen. Olardan, Germaniyalıq alımlar G.Leve, G.Vitslak, V.Lost, G.Shter hám basqalardıń aytıwınsha oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıqtıń tómen bolıwınıń baslı sebebin mekteplerde pedagogikalıq jumıslardıń jolǵa qoyılıwınan izlew kerek. Olardıń pikirinshe, tálimniń tiykarǵı kemshiligi tiykarǵı tárepler ajratılmastan, bólinbesten beriliwinde. Oqıwshılar tiykarǵı hám ekinshi dárejeli belgilerdi ajratıwǵa qıynaladı. Germaniya pedagogları izertlew mashqalasınıń sebeplerin kórsetiw menen birge, dástúrge tiykarlanǵan, standartqa tuwrı keletuǵın

tálimdi ámelge asırıw arqalı, oqıwshılardıń oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın rawajlandırıw múmkin dep esaplaydı.

Polshalıq pedagoglar V.Okon, Ch.Kupisievich, Ya.Konopnitskiy hám basqalar izertlew mashqalasınıń júzege keliwinde eki faktor bilimdegi boslıq hám oqıwǵa múnásibettinń ózgeriwin baqlaydı, intellektual hám erk protsesslerindegi ózgeriw itibarǵa alınbaydı.

Ulıwmalastırıp aytatuǵın bolsaq oqıw xızmeti kishi mektep jasındaǵı balalar psixikası rawajlanıwındaǵı ózgerislerdi belgilep beredi. Mektepke birinshi kelgen bala óz xızmetiniń túp mazmunı hám wazıypasın tolıq túsiniw jetpeydi, bálki hámme mektepke barıwı kerek dep biledi. Úlkenlerdin kórsetpelerine ámel qılıp, tırısqaqlıq penen shınıǵıwlarǵa kirisip ketedi. Aradan belgili bir waqıt ótkennen keyin, quwanışlı sezimlerdin kemeyiwi menen mekteptin sırtqı belgilire óz áhmiyetin joq etip baradı hám bala oqıwın kúndelik aqılıy miynet ekenligin túsiniw jetedi eken.

JUWMAQ

Házirgi waqıtta mámleketimizde ekonomikalıq krizis dáwirinde xalıq bilimlendiriw tarawında oqıwshılarda durıs kóz-qarastı qáliplestiriw júdá áhmiyetli bolıp tabıladı. Mámleketimizdliń gárezsizlikke erisiwi menen tálim-tárbiya protsessine ayırıqsha itibar qaratıldı. Sabaq protsessinde xalqımızdın milliy úrpadet, qadriyatlarınan paydalanıwǵa keń múmkinshilikler jaratıldı.

Altı jastaǵı balalardıń arasında fizikalıq hám psixikalıq jaqtan rawajlanıwında oǵada ádewir individual ayırmashılıqlar bayqaladı. Olar balalardıń den-sawlıǵı, olardıń jeke turmıs hám jumıs jaǵdayları, olar menen qanshelli kóp hám jiyi shuǵıllanǵanlıǵı mektepte oqıwǵa olardı arnawlı tayarlaǵanlıǵı hám t.b. menen belgilenedi eken.

Mektepte oqıwǵa tayar emes, den-sawlıǵı tómen altı jastaǵı balalardı kún burınnan anıqlawdı hám hár bir jaǵdayda usınday balalardı oqıta baslawdı bir jil keyinge qaldırıw múmkinshiligi haqqında máseleni sheshiw kerekligi haqqında pikirler keltirilgen.

İzertlew jumısında izertlew mashqalası boyınsha pedagogikalıq hám psixologiyalıq ádebiyatlar analiz qılındı, ózlestirmewshilikke tásir etiwshi faktorlardı anıqlandı, oqıwǵa qızıǵıwshılıǵı tómen oqıwshılar menen alıp barılatuǵın korrektsion dástúr islep shıǵıldı, anıqlawshı, rawajlandırıwshı, baqlaw tájiriwbeleri ótkerildi, psixologiyalıq-pedagogikalıq usınıslar islep shıǵıldı.

Ayırım jaǵdaylarda tapsırmalardı almastırıp turıw zárúr, aldınnan túrli járdem kórsetip, ózine isenim hám shın kewilden aktivlikke iytermelew, oqıwda hám miynette tabısqa erisiw ushın shárayatlar jaratıp beriw kerek. Juwapkershilik hám tártip-intizam ornına ayırım oqıwshılardıń ózlestiriwi jaqsılanıp atırǵanlıǵın bárqulla aytıp barıw kerek. Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewiniń oqıwshılar tárbiyası qıyın oqıwshılar menen islesiwde ayırım jaǵdaylarda májbúrlaw hám sózsiz boysınıw ilajların qollanıwı da múmkin, biraq olardan

paydalanıw waqtı-waqtı menen bolıp, tárbiyalıq tásiridin basqa usılları menen birgelikte alıp barıladı. Talapshańlıq ádalatlı, durıs hám ólshemli bolıwı tiyis.

Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń tómenlewiniń oqıwshı shaxsınıń erkli, individual intellektual hám sezimlerinde óz ara muwapıqlıq joq ekenligin esapqa alıp, tapsırmalardı hám óz-ózin tárbiyalaw quralların tańlawda hár kúni járdem kórsetiw tiyis, bul jumıslardı juwmaqlap aytqanda jámáát aldında qollap- quwatlaw arqalı olardı marapatlaw zárúr.

Joqarıda keltirilgen ádebiyatlar analizinen pedagog alımlar mashqalanıń bir qansha sebeplerin, oqıwǵa qızıqpaytuǵın oqıwshılar tiplerin anıqlaǵanlıǵı hámde ekinshi jılǵa qaldırıw hám ǵalaba ózlestirmewshilkti joq etiw boyınsha didaktikalıq, tárbiyalıq jumıstıń shólkemlestiriwshilk pedagogikalıq forma hám usılların belgilegeniniń guwası boldıq. Olardıń pikirinshe, ulıwma bilim beriw mektebinde oqıytuǵın barlıq oqıwshılar qolaylı sırtqı shárayatlar bar bolǵanda oqıtıwshılar járdeminde dástúrde belgilengen talaplardı orınlawı múmkin. Pedagog alımlar hám oqıtıwshılardıń uzaq waqıt oqıwǵa qızıǵıwshılıǵın arttırıw isenimi oqıw tárbiya protsessin shólkemlestiriwdiń qolaylı jolların izlewge májbúr etti.

PAYDALANILGAN ÁDEBIYATLAR

1. Akramova G.R. Boshlang'ich sinf wquvchilarida tolerantlik tushunchalarini shakllantirishning didaktik asoslari. T.: TDPU Avtoreferat. 2007. 22 b.
2. Adizova T.M., Twlaganova G.K. Maktab psixologining wlashtira olmovchi boshlang'ich sinf wquvchilari bilan amalga oshiradigan psixologik-korreksion ishlari. Bu twplamda: Maktabda psixologik xizmatni tashkil qilish muammolari. – T.: TDPU. 1994. -B. 18-32
3. Antonova G.P., Antonova Í.P. Obuchaemost` i vnushaemost` mladshix shkol`nikov. // Voprosi psixologii. 1991. № 4. -S.42-50
4. Arxipova E.V. Voprosi rechevogo razvitiya mladshogo shkol`nika. Ryzañ Ízd-vo Ryzañ gos. ped. un-st. 1995. -92 s.
5. Asmolov A.G. Tsvetkov A.V. O roli simvola v formirovanii emotsional`noy sferi mladshix shkol`nikov s trudnostyami razvitiya psixiki. // Voprosi psixologii. 2005. № 1. -S.19-29.
6. Axunjanova S.A. Bolaning maktabga moslashishining diagnostikasi. Wlashtira olmaydigan boshlang'ich sinf wquvchilari bilan amalga oshiriladigan psixologik-korreksion ishlar (metodik tavsiyanomalar). –T.: Wzbekiston respublikasi davlat matbuot qwmitasi. 1996. -B.27-33.
7. Ermekbaeva L.K. Psixologo-pedagogicheskaya pomosh` v ustranении prichin neuspevaemosti detey mladshogo shkol`nogo vozrasta. – Almatí: Kompleks. 2003. -78 s.
8. Zankov L.V. Ízbrannie pedagogicheskie trudi. -M. :Pedagogika. 1990.-148s.
9. Karimov I.A. Barkamol avlod Wzbekiston taraqqiwtining poydevori. –T.: Sharq. 1997 y. B.9
10. Kodjaspirova G.M., Kodjaspirov A.Yu. Pedagogicheskiy slovar: dlya studentov vissh. i sred. ped. uchebnix zavedeniy -M.: Akademiya. 1996.-306 s.
11. Korrektsionnaya pedagogika v nachal`nom obrazovanii. (Pod. red. G.F. Kumarinovoy). -M.: Akademiya. 2001. -320 s.

12.Najmiddinova G.N. Boshlang'ich sinf wquvchilari wquv-biluv faoliyatini shakllantirishning didaktik asoslari. T.: TDPU 2006. 21 b.

13.Sultanov B., Tilegenov A., Boynazarov F. Yangi pedagogik texnologiya asoslari (interfaol darslar). –T.: Falsafa va huquq instituti, 2007.-56 b.

14. Nishanova Z.T. Kichik maktab yoshidagi wquvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish bwyicha mashg'ulotlar majmui. Bu kitobda: Wzlashtira olmaydigan boshlang'ich sinf wquvchilari bilan olib boriladigan psixologik - korreksion ishlar. -T.: Wzbekiston respublkasi davlat matbuot qwmitasi. 1996. - B.16-27.

15. Nishanova Z.T. Mustaqil fikrlashga wrгатish.// Boshlang'ich talim. 1999. №3. -B. 34-35.

16. Psixicheskoe razvitie mladshix shkol`nikov. Eksperimental`noe psixologicheskoe issledovanie.(Pod red. V.V.Davidova. –M.:Pedagogika. 1990. - 231s.

17. Sherimbetova Z.Sh., Nishanova Z.T. Wzlashtirmovchi wquvchilarning tiplari. // Maktab va hayot. 2006 . № 6. -B. 20-23.

18.Yudin V.V. Pedagogicheskaya texnologiya. –Yaroslavl, 1997g.

19.Q.Q.Mamedov, G.J.Berdiev. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Tashkent. 2003.

20. Utebaev T. Dars sharoitida wqitish sifatini oshirishda interaktiv usullar. Uslubiy qwillanma. –Nukus: NDPI, 2018.- 64 b.

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı Mektepke shekemgi hám baslawısh tálim fakulteti Baslawısh tálim hám sport tárbiyalıq isi bakalavr tálim baǵdarı 4b-kurs studentı Shamuratova Gozzal Ismaylovnanıń «Baslawısh klass oqıwshılarınıń oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıwdıń psixologiyalıq ózgeshelikleri» atlı pitkeriw qániygelik jumısına

PIKIR

Respublikamızdıń ǵárezsizlikke erisiwi menen xalıq bilimlendiriw tarawında túpkilikli ózgerisler ámelge asırıldı. Húkimetimiz tárepinen qabıl etilgen Kadrlar tayarlaw milliy baǵdarlamasınıń tolıq iske asırılıwında pedagoglardıń roli ayırıqsha. Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde oqıwshılar barlıq pánler boyınsha tıyanaqlı bilim aladı hám sol boyınsha konlikpelerge iye boladı. Balalardı turmısqa tayarlawda ádep-ikramlılıq tárbiyasınıń áhmiyeti oǵada ullı. Oqıwshılarǵa ádep-ikramlılıq, ruwxıylıq haqqında belgili bir túsinikler beriw ushın xalıqlıq tárbiya usıllarınan paydalanǵan maqul keledi. Xalqımız ázelden balalardıń ádep-ikramlılıǵına úlken itibar bergen. Bul máseleler qaraqalpaq xalıq pedagogikasında da óz ornın tapqan. Bul boyınsha xalıq awızeki doretplerinde kóplegen shıǵarımalaradı kóriwimizge boladı. :zliksiz tálim protsessinde qaraqalpaq xalıq pedagogikasınıń úlgerien paydalanıw ózininń unamlı nátiyjesin beredi.

Biz joqarıdaǵı ayılǵan pikirlerdi esapqa ala otırıp, pitkeriw qánigelik jumısımızdı Baslawısh klass oqıwshılarınıń oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıwdıń psixologiyalıq ózgeshelikleri hám múmkinshiliklerin esapqa alıw kerek dep oilaymız.

Shamuratova Gozzal Ismaylovnanıń pitkeriw qániygelik jumısı tolıǵı menen kórsetilgen házirgi zaman talabına juwap beredi, qorgaw ushın usınıs beremen.

Ilimiy basshı

p.i.d.,docent T.Utebaev

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı Mektepke shekemgi hám baslawısh tálim fakulteti Baslawısh tálim hám sport tárbiyalıq isi bakalavr tálim baǵdarı 4b-kurs studentı Shamuratova Gozzal Ismaylovnanıń «Baslawısh klass oqıwshılarınıń oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıwdıń psixologiyalıq ózgeshelikleri» atlı pitkeriw qániygelik jumısına

PIKIR

Oqıw xızmeti kishi mektep jasındaǵı balalar psixikası rawajlanıwındaǵı ózgerislerdi belgilep beredi. Mektepke birinshi kelgen bala óz xızmetiniń túp mazmunı hám wazıypasın tolıq túsiniw jetpeydi, bálki hámme mektepke barıwı kerek dep biledi. Úlkenlerdiń kórsetpelerine ámel qılıp, tırısqaqlıq penen shınıǵıwlarǵa kirisip ketedi. Aradan belgili bir waqıt ótkennen keyin, quwanışlı sezimlerdiń kemeyiwı menen mekteptiń sırtqı belgilire óz áhmiyetin joq etip baradı hám bala oqıwın kúndelik aqılıy miynet ekenligin túsiniw jetedi.

Sonıń ushın balanıń aqılıy kónlikpesine iye bolmasa, onıń oqıwdan kewli suwıydı, onda úmitsizlik sezimi júzege keledi, oqıtıwshı bolsa, bunday jaǵdaydıń aldın alıw ushın balaǵa tálimniń oyınnan ayırmashılıǵı, qızıqlılıǵı haqqında maǵlıwmatlar beriwi hám onı usı xızmetke tayarlaw kerek. Oqıw xızmeti dawamında payda bolǵan ózgeshelikler balanıń keleshekte rawajlanıwı ushın tiykar bolıp xızmet etedi. Mekteptegi oqıw balalardıń biliw zárúrliklerin tez rawajlanıwı hám sıpatlı bolıwı, olardıń átirap turmısqa aktiv qızıǵıwshılıqların júzege keltirip, jańa bilim hám kónlikpelerdi iyelewleri ushın shárayat jaratadı. Bala áste-aqırınlıq penen óziniń psixikalıq protsesslerine iyelik etip, qabıl etiw, dıqqat hám este saqlawın basqara alıwǵa úyrene baslaydı.

Ulıwmalastırıp aytatuǵın bolsaq oqıw xızmeti kishi mektep jasındaǵı balalar psixikası rawajlanıwındaǵı ózgerislerdi belgilep beredi. Mektepke birinshi kelgen bala óz xızmetiniń túp mazmunı hám wazıypasın tolıq túsiniw jetpeydi, bálki hámme mektepke barıwı kerek dep biledi.

Shamuratova Gozzal Ismaylovnanıń pitkeriw qániygelik jumısı tolıǵı menen kórsetilgen házirgi zaman talabına juwap beredi, qorǵaw ushın usınıs beremen.

Pikir bildiriwshi

p.i.d.(PHD) M.Aytimbetov

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı Mektepke shekemgi hám baslawısh tálim fakulteti Baslawısh tálim hám sport tárbiyalıq isi bakalavr tálim baǵdarı 4b-kurs studentı Shamuratova Gozzal Ismaylovnanıń «Baslawısh klass oqıwshılarınıń oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıwdıń psixologiyalıq ózgeshelikleri» atlı pitkeriw qániygelik jumısına

PIKIR

Balanıń aqılıy kónlikpesine iye bolmasa, onıń oqıwdan kewli suwıydı, onda úmitsizlik sezimi júzege keledi, oqıtıwshı bolsa, bunday jaǵdaydıń aldın alıw ushın balaǵa tálimniń oyınnan ayırmashılıǵı, qızıqlılıǵı haqqında maǵlıwmatlar beriwi hám onı usı xızmetke tayarlaw kerek. Oqıw xızmeti dawamında payda bolǵan ózgeshelikler balanıń keleshekte rawajlanıwı ushın tiykar bolıp xızmet etedi. Mekteptegi oqıw balalardıń biliw zárúrliklerin tez rawajlanıwı hám sıpatlı bolıwı, olardıń átirap turmısqa aktiv qızıǵıwshılıqların júzege keltirip, jańa bilim hám kónlikpelerdi iyelewlere ushın shárayat jaratadı. Bala áste-aqırınlıq penen óziniń psixikalıq protsesslerine iyelik etip, qabil etiw, dıqqat hám este saqlawın basqara alıwǵa úyrene baslaydı.

Oqıwshılardıǵa ádep-ikramlılıq, ruwxıylıq haqqında belgili bir túsinikler beriwi ushın xalıqlıq tárbiya usıllarınan paydalanǵan maqul keledi. Xalqımız ázelden balalardıń ádep-ikramlılıǵına úlken itibar bergen. Bul máseleler qaraqalpaq xalıq pedagogikasında da óz ornın tapqan. Bul boyınsha xalıq awızeki doretpelerinde kóplegen shıǵarımalarıdı kóriwimizge boladı. :zliksiz tálim protsessinde qaraqalpaq xalıq pedagogikasınıń úlgeriien paydalanıw óziniń unamlı nátiyjesin beredi.

Shamuratova Gozzal Ismaylovnanıń pitkeriw qániygelik jumısı tolıǵı menen kórsetilgen házirgi zaman talabına juwap beredi, qorgaw ushın usınıs beremen.

Pikir bildiriwshi

p.i.d.(PHD) S.Tajbenova